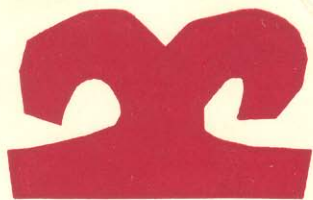

1.30

ДР. С. ГОРАК

ІСТОРИЧНИЙ ШЛЯХ
РОСІЇ
ДО БОЛЬШЕВИЗМУ

Лаб

ЛОНДОН 1958

Д-р Степан Горак

**Історичний шлях Росії
до большевизму**

diasporiana.org.ua

Лондон, 1958

Видавництво Союзу Українців у Вел. Британії

Перше видання

Тираж 1 500 прим.

БАГНО ГНИЛЕС

(Посвята Росії)

Багно гнилее на сході Європи
Покрите цвівиллю, зелено густою!
Розсаднице недумства і застою,
Росіє! Де лиш ти поставиш стопи —

Повзе облуда, здирство, плач народу,
Цвите бездушність, наче плісень з муру.
Ти станеш і кричиш: Даю свободу!
Дреш шкуру й мовиш: Двигаю культуру!

Як не січеш, не беш, в Сибір не шлеш,
То мов опир із серця соки ссеш,
Багно твоє лиш серце й душу дусить.

Лиш гадь і слизь росте й міцніє в тобі;
Свобідний дух або втікати мусить,
Або живцем вмирає в твоїм гробі.

Іван Франко

Published by the Association of the Ukrainians in Gr. Britain,
49, Linden Gardens, Notting Hill Gate, London W. 2.

Printed in Great Britain by the Ukrainian Publishers Ltd.,
237, Liverpool Road, London, N. 1.

ВСТУПНЕ СЛОВО

Дня 19-го листопада 1956 р. Нікіта Хрущов, генеральний секретар ЦК КПСС і рівночасно секретар ЦК КП РСФСР, підпивши водки, уважав за потрібне пригадати дипломатам західніх країн російську «гостинність» і російську історичну місію по відношенні до решти ще вільного світу.

»Історія є по нашій стороні і це незалежно від того, чи Ви собі того бажаєте, чи ні. Ми Вас поховаємо... Бог був би по стороні комуністів — коли б ми вірили в Бога.«

Ось вислів Хрущова, який не тільки історики, але і щоденні споживачі Божого хліба та смакоші усіх вигод західньої цивілізації повинні собі добре запам'ятати, щоб після дальшого пасивного сприймання російсько-большевицької експанзії, опинившись одного дня ще живим в сибірських лягерах смерті, або під стіною власних мурів перед наганом і обличчям росіянина-«визволителя», могли пригадати собі «геніяльність москаля і закони ним твореної історії».

Хрущов в ніякому випадку не є першим погрожувачем світові, а одним із багатьох його попередників і сучасників.

ДЕЩО ПРО ІДЕЇ

З початком 20. сторіччя російська імперія опинилася у вирах великих перемін, революції, яка небаром стала світовою проблемою. Сьогодні живуть вже не тільки народи оставшого скравка західньої Європи, але дослівно і цілої земної кулі в тіні подій 7. листопада 1917 року.

Всесвітня історія нашого часу і ближчої майбутности в різних ступнях є і буде оприділювана в залежності від тієї дати. Справді, в історії самі дати є тільки помічним середником при зафіксуванню певних історичних циклів чи важніших подій, одначе на початку нашого дослідження теми мусимо звернути особливу увагу на рік 1848 (проголошення комуністичного маніфесту) і 1917 р. (російської спроби здійснення того маніфесту). Напрямо того історичного процесу ішов із заходу на схід, де він знайшов базу для здійснення, щоб відтак повернутися знову на захід з запитанням, чи творці пізнають свій продукт, виплеканий в російській історичній формі. Незалежно від позірної пов'язаности тих двох дат, слід мати на увазі відмінність перед-розвитку в історичних етапах, відмінність місця здійснення з усіма супровідними явищами і психологічно-філософські відмінності в самій істині та наслідках тих же подій.

Проголошення комуністичного маніфесту в 1848 р. наспіло в західній Європі в наслідок історично-

економічного розвитку суспільного ладу тієї частини Європи. Треба мати на увазі, що марксистівський соціалізм слідував після феодалізму, індустріалізації і капіталізму з його похідною формою — імперіалізмом. Формування Європи наспіло під впливом гуманізму, лібералізму, утопійного соціалізму і позитивізму. Перехідною точкою історичного зломання епох була французька революція 1789 р., яка від соціальної перейшла в національну по формі, а ліберально-парляментарну по змісті. В Європі закріпився демократичний парляментаризм, який виводить свої модерні коріння з Великобританії. Католицька Церква і Реформація були рівнож тими співформуючими факторами історичного розвитку Європи, а зокрема західньої.

Рівночасно набирає історичного значення дійсність, що комуністичний маніфест знайшов своє здійснення не на заході, а на сході Європи. З часу його проголошення проминуло вже більше 100 літ і незалежно від двох тяжких світових воєн з усіма наслідками знищення та перемін, марксистівський комунізм з його тезою диктатури пролетаріату через революцію, в країнах західньої Європи не знайшов здійснення.

Сьогодні ми усі є згідні, за винятком могіканських решток комуністичних фанатиків, в тому, що соціальна рецепта Маркса «диктатури пролетаріату» є недалекою від утопійного соціалізму Томаса Мора і наявно переходить до форм минувшини, а ніколи майбутности. Здійснений марксизм в СССР наявно став одним із найбільших реакційних політично-соціальних видів знаних в історії людства взагалі. Ту історичну дійсність не може відвернути большевицька Росія, що намагається наголошувати відмінність від царської Росії, яка шукала тарнувань власного хижацтва в панславизмі і ортодоксії.

В країнах, де Москва насадила силою і жорстокістю власних багнетів свій російський більшовизм ані в минулому, як в Україні 1919 р., ані тепер, як у Польщі, а зокрема на Мадярщині 1956 р., всупереч усім марксистівським догмам велика більшість населення категорично відкидає той здійснений Московією соціалізм, якого виключно росіяни являються оборонцями та двигунами. Тієї обмеженої кількості місцевих «ентузіастів» більшовизму не можна трактувати як формуючу силу, позаяк вони проти волі власних націй при чужій підтримці виконують тільки наглядчі функції іменем чужої ідеї та сили. Поняттям про людську недосконалість пояснюємо існування тих людей.

В дальшому переходимо до другої частини нашої проблеми — питання: як дійшло взагалі до того, що саме в Росії, яка за самим же Марксом, не була ще «зрілою до соціалістичної революції», позаяк Росія знаходилася на початку 20 сторіччя скорше в переходовій стадії між феудалізмом і капіталізмом, аніж в «дозрілому капіталізмі», звідки потрібно «одного кроку до соціалізму», як твердять теоретики соціалізму, переміг соціалізм?

Які сили, течії, та який уклад сил довів до російської революції в 1917 р.? Яку роль відіграв марксизм і які були первні російські в тій революції? Покищо залишимо частину відповіді на ці питання самим росіянам, що твердять краще знати російську історію, ментальність та суть.

Росіянин Мережковський писав в 1907 р.: «Не тільки поодинокі європейські держави, але ціла Європа в майбутньому матиме до діла з російською революцією або анархією. Зараз ще є неможливо пояснити це, що проходить в Росії. Чи є це переміна політичних форм, чи стрибок в цілковите невідоме, чи розправа із усіма існуючими політичними формами. Це є тимбільше неясним чи та гра тільки

для нас росіян, чи і для вас європейців буде великою небезпекою. Ви слідкуєте гострим оком з неспокоєм за розвитком російської революції, однак недостатньо гостро і без потрібної обережності. Це, що діється у нас, є більш небезпечним, ніж ви собі можете уявити. Не можна сумніватися в тому, що у нас горить огонь. Будьте переконаними в тому, що ми гаряче не звертатимемо уваги на вас і ваші дома. Сила землетрусу, від якого розпадеться Росія буде так сильною, що і ваші старі парламентарні буди розпадуться, як домики з карт».

Безпосередньо після більшовицької революції в Росії Олександр Салтиков, росіянин і некоммуніст, а вірний прихильник царизму, доповнив думки попередника в той спосіб: «Європейські державні мужі можуть спокійно мріяти про Лігу Націй та світовий мир, однак вони не сміють і за війну забувати, яку заприсягла російська світова революція. Та війна поставить на вістря меча питання бути чи не бути європейській культурі. Одно з двох слідкуватиме: або російська анархія, російський первісний хаос встане проти Європи і змете з лиця землі європейську культуру, або Європа виступить проти Росії, щоб самій не згинуть і погасить розгоряючий російський вогонь, поки ще не пізно. Терціою нон датур, з хаосом немає миру ані компромісу».

Маркантним для двох наведених тут цитат є дійсність, що тут ні одним словом не згадується соціалізм чи комунізм і, друге, що Росію протиставляється європейській цілості. Європу трактується як інший світ, як певного конкурента при здійснюванню чогось. Росія не хоче протиставитися поодиноким європейським державам, які ще в той час були світовими потугами, а тільки трактує себе як закриту цілість, протиставлену другій цілості — Європі! Не без причин назвав свою працю перший теоретик

розправи з Європою Н. Данілевський (1822-1885) «Росія й Європа». В той спосіб стверджуємо, що большевицька революція 1917 р. зачисляє до своїх духових батьків не тільки Маркса, Енгельса, Плеханова і Леніна, але і Данілевського, Достоевського, Велінського, Лаврова, Крапоткіна, попри слав'янофілів як Кіреєвській, Хом'яков і Аксаков.

Щоб зрозуміти краще причини і зміст большевицької революції, треба хоч коротко прослідкувати за її передрозвитком.

Так як французька революція 1789 р. була наскрізь французьким продуктом і її наслідки позначені були французьким характером, так і большевицька революція 1917 р. є виключно історично-російським явищем. Без знання російської історії, розвитку російської духовости і російської типової ментальности, та подія останеться незрозумілою, або невірною інтерпретованою та оціненою.

Найбільший російський марксистівський історик М. Покровській в своїй «Истории России» твердив: «Знати означає розпізнати, але розпізнати означає оволодіти» і далі «Знання минувшини дає нам отже силу над майбутністю». Тут ми з обмеженням є згідні з Покровскім.

ВІД СУЗДАЛЬСЬКО-МОСКОВСЬКОГО КНЯЗІВСТВА ДО ІМПЕРІЇ

Клітиною державности російської імперії був простір околиць Москви, Суздаля і Володимира, що в ті часи лежав у тіні впливів азійських монгольських володарів. Саме в часі формування Московського князівства ті простори східньої Європи підлягали монгольським володарям.

Після того як в першій половині 13 ст. впав жертвою татарських підбоїв останній бастион європейської культури — Київська Русь, звільнився шлях для татарських орд до центральної і західньої Європи.

Історичні, культурні, релігійні і суспільні здобутки Київської держави знайшли своє пряме продовження в Галицько-Волинському королівстві, яке являлося невід'ємною частиною Європи через культурні і господарські зв'язки з нею. Нові державні формації на півночі — Суздаль, а згодом Москва творилися уже на відмінних передумовах та традиціях. Сам факт походження перших московських князів, а відтак царів із київської лінії Рюриків не мав більшого значіння на загальне формування тих нових державних клітин, бо саме населення в більшості через виміщення угро-фінських елементів із слов'янами і азійськими племенами створювало, попри нове геополітичне положення і кліматичні фактори, зовсім відмінні суспільно-державницькі форми у відміну до усіх елементів суспільно-державницького формування в Київській Русі, а відтак в Га-

лицько-Волинській державі. В тих обставинах династична спорідненість Рюриків півдня із північчю в історичному процесі не набирає поважнішого значіння, а вже аж ніяк не оправдує пізніших претенсій Москви на усі землі, які колись належали Київським Рюрикам. З історії знаємо, що вже перші Рюрики із Володимиро-Суздальського князівства не дивилися на Київ як на щось привалежне цілій династії, а як на конкурента-ворога і тільки таким способом об'єктивний історик зможе пояснити жорстокі напади Юрія Долгорукого і Андрія Боголюбського на Київ (половина 12 століття!). Та і ті незначні династичні споріднення скоро почали все далі розходитися, бо північні князі женилися на монгольських князів, які вводили в Москву не тільки їхніх дорадників, але і монгольські звичаї приватного та державного життя. Слідами князів пішли і їх дружинники-бояри, що тільки поглиблювало дальший процес вимішування північних слов'ян із затраченням варязько-слов'янського характеру, який був питомий Київській Русі-Україні, в користь слов'янсько-монгольського на теренах Московії.

Продуктом того вимішування став скоро цілий державний апарат із монгольськими первнями, які завершилися в абсолютному самовладстві деспотичних князів — форми невідомої в Київській державі і традиції українського народу.

Московське князівство не має прикмет європейського феодалізму і тому вже не слід порівнювати самодержавія із абсолютизмом в Європі. Багато пізніше цар Павло I (1796-1801) видав декрет, в якому повчав: »Найвища влада самодержавця, дана йому Богом, простягається також і на церкву. Весь клер є зобов'язаний підкоритися царю, як Богом обраному, в усіх справах і то не тільки в релігійних, але і суспільних«.

Тут тільки порядком замітки пригадуємо, що і сьогоднішня російська »православна« церква стоїть на тій самій позиції — тоталітарного підпорядкування советській державі.

Творцем московської деспотії був Іван III (1462-1505), який, знищивши в Московії привілеї бояр, зруйнував державу Новгороду з її великою культурою і традиціями свободи. Розпад імперії Золотої Орди дозволив йому змінити призначення московських князів, як ексекторів Орди, на переємців тих же татарських порядків поневолювання, які зразу накинено новгородцям — першим жертвам вже самостійної московської експансії на захід. На півночі московські напади ще здержував німецький орден у Курляндії і Швеція.

Остаточне оформлення і закріплення деспотії переводить Іван IV Грізний (1533-1584). Іван IV організує першу поліційну державу на сході Європи і тим самим кладе основи дальшого буття Московії, які в сьогоднішній формі МВД знайшли мабуть вершок досконалости. Своїми »Опричниками« створював атмосферу масового переслідування, а методами підслуху та доносів закріплював загальну непевність. Рівночасно писав він своєму противнику князеві Курбському: »Найважливішим завданням царя є виховувати підданих в релігійному дусі, щоб вони вірили в одного Бога в трьох особах і Ним поклоняного царя«. Вже вдруге стрічаємо тут тенденцію московських князів і царів шляхом насильного виховання витворити в народі віру в царя при допомозі Бога. Кількасот років пізніше на місце Бога поставлено большевицьку догму непомильності з такою самою вимогою вірити в непомильність Кремля. В Стоглаві російського собору з 1551 р. остаточно закріплено теократичне становище царя, а з номінацією московського патріарха до співцаря при Ми-

хаїлі, першому Романові, теократія набрала виразних зовнішніх форм. Іван IV почав першим називати себе царем.

На ті часи припадає також одна з надзвичайно важливих подій в історії православної Церкви. Київський митрополит під намовою московських князів залишає неспокійний Київ і переїздить перше в Володимир, а згодом у Москву, звільнену вже від татарської небезпеки. В той спосіб Москва стала центром православної Церкви, що мало засадничий вплив на дальший розвиток самого православ'я як і російської імперії.

Із ранньої історії Московії слід ще згадати про привілеї Московії стягати «ярлик» із деяких руських князівств іменем татарського хана. Московські князі своїм поклонством випросили собі право стягувати данину із других князівств в переконанні, що вірна служба татарам дозволить і їм покористуватися клаптиками здирств і забезпечить власне поширення за ціну непокірних татарам князівств. Звичайно, Москва вповні використала службу часово сильнішому і змогла дещо собі придбати. Ще в часі служби татарам, московські князі починають захожуватись над здійсненням охоплення своїм наглядом усіх руських земель, що входили в Київську державу.

Розпад монгольської держави після смерті Джінгіс хана (1241) і поділ тої імперії на 4 ханати послабив ту імперію, а Іван III в 1480 році, використовуючи ослаблення наглядача, зміг цілковито позбутися залежності від татар.

Тому що Галицько-Волинська Русь зайнята була спорами і війнами з Польщею та Мадярициною, Московщина змогла без більших перешкод зараз поширити свої кордони на захід та південь. Так Московщина наблизилася до в міжчасі поширеної на українські і білоруські землі Литви, а відтак і

Польщі. Упадок Царгороду був другим важним фактором, зумовляючим дальший ріст Московщини.

В 1458 р. столиця православного патріарха — Царгород (Візантія) паде в руки турків, що означало в історичній мові занепад «другого Риму». Та подія негайно створила політично-психологічні передумови в намаганні перебрати традиції і взагалі місце Візантії. Болгарія, як природна кандидатка на переємницю, була загрожена турками, Київська Русь-Україна після татарських нападів переживала найбільшу кризу державности, інші народи із православною вірою були взагалі політично ослабими в той час, щоб сягати по наслідництво колись могутньої Візантії. Залишилася одинока Москва, яка, не будучи ніким безпосередньо загрожена, могла протягом 15 століть розбудувати власну силу і поширити кордони. Наявність Київського митрополита в Москві створювало для того дальші корисні передумови. В тих обставинах князь Іван III символічно перебирає герб Візантії, двоголового орла, за признаки Московського князівства, а дальші претенсії скріплює подружжям з Софією, дочкою цесаря Константина XI, який в той спосіб хотів забезпечити собі допомогу Москви проти турків. Візантія, не дочекавшись допомоги з півночі, таки впала, а Москва задержала собі усі користі, що випливали із занепаду Візантії. Іван IV вже офіційно називає себе царем, за візантійською традицією, усіх руських племен; Русі, бо так називалася славна Київська держава, царем усіх православних — також за візантійським зразком. Момент «патронату» над усіма православними в закордонній політиці Росії відобравав згодом цілими століттями важну роллю і був зручним знаряддям російської експансії.

В другій половині 16 століття оформилося остаточно зовнішнє обличчя Московії в трикутнику: автократія, православ'я, націоналізм. Син Івана, Федор,

був недорозвиненим і в його імені правив брат його дружини Борис Годунов. В 1598 р. вмирає останній Рюрик, Федор, без нащадків і на московський престол вступає Годунов. Це викликало повстання прихильників Рюриків, які закинули йому узурпаторство і заслання Димітрія — правного наслідника престолу. Повстання, пов'язане із прізвиськом «фальшивого Димітрія», тривало кілька років і довело до чужинецької інтервенції (поляків) у Москві. Щойно повстання Мініна Пожарського, різника з Нижнього Новгороду, змусило поляків залишити Москву, де в 1613 р. Боярська Рада проголошує царем малолітнього Михайла, сина архієпископа Москви Філарета, який і став регентом до повнолітності сина. Так династія Романових починається з єдиновладства над церквою і державою. Трагічний кінець Романових в 1917 р. із «божим післанцем» Распутіном в історичному циклі являється кінцем Росії, яка була організована і підтримувана «православ'ям», яке в 1917 р. заступлено новою «релігією» російської імперії — марксизмом, згідно большевизмом. Початок ери Романових у Росії так описує нам посол шведського короля Густава Адольфа: «Москвичі не трактують підданства як щось понижуюче, а уважають це за окрему честь бути невільником царя, якого воля є законом».

Прикметою дальших часів Романових стає поділ суспільства і його історії — в державну і її двигунів, та окрему суспільну групу, зложену із письменників, космополітів, професорів і студентів, яка незабаром стала поважною формуючою силою в Росії. Цей поділ не був продуктом соціально-економічних факторів, а тільки ідейного підложжя, згідно моментів віри, бо ортодоксія була релігією правлячої касты, а група інтелектуалістів почала зближатися до соціалізму різних форм, який мав заступити віру в православній формі. Спільним

знаменником обох таборів являється месіянiзм — віра в окреме призначення російської людини. Перші добачали в православ'ї, «одинок-вірну релігію, яка мала спасти людство», а другі почали заходитись «над спасінням людства» без Бога, згідно з богом їхньої продукції.

Ніколай Бердяєв, російський філософ (помер в 1938 р. в Парижі) намагається в праці «Росія і людство» дати вичерпуюче пояснення появи большевизму в Росії і в кінці стверджує, що большевизм є наскрізь типово російським явищем, зродженим минулим месіянiстичним бажанням «спастись людство із православним Богом, або і без Нього в випадку невіддержки».

Поява російського стремління до перейняття певного месіянiзму є тісно пов'язана із російським «православ'ям» та в дальшому із занепадом Візантії. Старе протиставлення Рим — Візантія, перейшло в нове — Рим-Москва і безперечно до сьогодні зумовляє політику Москви. Як вимовним в тому розпізнанні стає відомий лист монаха Філофія до царя: «Великий і побожний царю, перший і другий Рим (Візантія) занепали, третій — Москва — стоїть сильно, а четвертому не бути. Наша церква в твоїй державі сяє в цілому світі ясніше за сонце. Ти є єдиним християнським царем».

Так Філофія поставив месіянство російського «православ'я» на найвищий щабель і протиставив його цілому світові. Логічним висновком з того протиставлення мусить бути знищення всіх інших релігій і заведення «віри єдиного християнського царя».

Той месіянiзм російського «православ'я» безперечно формував і свої похідні види, плекані однаково російськими націоналістами до слов'янофілів і соціалістами народницького і не менше марксистівського напрямку. Месіянiзм слов'янофілів із запевненням, що «ми, росіяни, є не тільки молодшими,

але і кращими» стоїть в якомусь близькому історичному зв'язку з статею в «Ізвестіях» з 1947 р., де між іншим читаємо: «Советська гордість є продуктом розпізнання кращості советської системи над капіталістичною».

В ім'я історичної правди мусимо підчеркнути, що та «гордість» не була і не є «продуктом розпізнання», а виключно продуктом старої російської віри в месіянство Москви. Розпізнання може бути продуктом думання або системи порівняння, в большевицькій же дійсності тоталітарно-догматичного сприймання усіх відтінків життя перше і друге є виключеним. Коли, напр., в 1939 р. большевицькі війська зайняли західню Україну, то до пересичення загітовані передтим малограмотні червоноармійці переконували місцеве населення, що «у нас є много помаренчевих заводів».

Чи це розпізнання, чи віра?

В тому циклі розвитку російського духового, а за ним і матеріального імперіялізму, большевицька революція являється тільки одним із звен історичного російського ланцюга в дослівному значінні слова. Марш на підкорення світу ще задовго перед большевиками розпочали московські царі, а між ними окреме місце займає Петро I, за що зробили його росіяни «Великим». Загарбання України після трагічно програної гетьмана Мазепи і Карла XII під Полтавою в 1709 р. і «пробиття вікна в Європу» на півночі з заложенням Петрограду, було великим стартом Росії на дальші підбої. Марш розпочався спочатку на південь і північ, щоб згодом забезпечити собі підбій сходу і заходу.

Швидко імперіялістичне розширення московської імперії видно із числа населення. І так перед вступом Петра I на престіл було біля 13 мільйонів, а 80 років пізніше, в час володіння Катерини II, на-

селення Росії виносило вже 36 мільйонів, при чому москвинів в тому числі було всього 38%.

Петро I був одним з могутніх московських володарів і реформаторів імперії, яку він почав перетворювати із первісної форми монгольського васала на модерну державу. Безперечно, він був геніальним керманічем держави, знавцем російської ментальності, добрим полководцем і рівночасно вбивцем власного сина Алексія та сестри. Його подорожі по Європі з перспективи часу можна порівняти із поїздками різних московсько-большевицьких делегацій з виключною метою шпіонажі і пропаганди. Все, що він бачив на заході і уважав за корисне, наказував безкомпромісовою силою насаджувати в Московщині, а дешевого робітника для його каналізаційних плянів силою брав із українських полонених козаків, на кістках яких є побудований Петроград. Та «європеїзація» Московщини, через її насильницький характер проведення, прибрала тільки зовнішні форми. Петрові вдалося змодернізувати армію, будову міст, індустрію, частинно державний апарат, але самої психіки москвина змінити таки йому не вдалось. Справді, праці таких філософів як Вольтер, Руссо, Монтескве, Дідро та інших передруковано на російську мову, але московська ортодоксальна ментальність з природи самого походження була не спроможна прийняти ті голошені в Європі ідеї в зміслі авторів. Наростаючі в Європі лібералізм і конституціоналізм ніколи не знайшли в Московщині ширшого відгуку і наслідків. Російські маси в великій більшості були і залишилися байдужими до вищого культурного рівня життя, бо для витворення культурної нації потрібно соток літ і того не можна досягнути нагайкою, наказом у формі обов'язкового стриження брудних борід, ані наганом, наставленим в спину людини. Можна зганяти

маси людей на примітивнобездушні советські мітинги, але ніколи не можна силою нагнати культури в ті перестрашені рабські маси. Коли б так можна було наливати в людину виховання і культуру як водку, то тоді безперечно росіяни були б народом-генієм, зважаючи на російську пияцьку традицію.

Будучи ще при Петрі I, треба згадати про покликання ним до життя «Святішого Синоду», як найвищої церковної влади під керівництвом прокурора — державного урядника (1721 р.). Процес сполучення церкви з державою оформився в московському цезаропапізмі, що з одного боку забезпечувало користі «православ'я», як примусової державної релігії, але з другого боку, в пізнішому розвитку, мало трагічні наслідки для самої церкви, яка ще більш зкостеніла, зробилася реакційною і співвинною за всі злочини царської держави.

Із розвитком антицарських настроїв в революційних російських колах, почало одночасно ширитися і негування православної Церкви в большевицьких часах від 1917 р. байдужість більшості росіян до Церкви і її долі, чого не зустрічаємо в жодному іншому поневоленому Московію народі. Російська «православна» церква, вихована в традиціях сліпого підданства державі, з однаковим фаталізмом пішла на службу російській большевицькій державі.

Реформи Петра I. завершуються ліквідацією Боярської Думи, яка з вигасненням династії Рюриків знову набрала впливів. На її місце Петро покликуює сенат, якого членів сам назначає, відновлюючи таким способом, знову московське ортодоксальне самодержавіє, яке задержалося в Московщині до початків 20-го століття. Див. окрема вставка.

Період володіння Романових є характеристичний не тільки цезаропапізмом, автократією і русифікацією

загарбаних народів, але і введенням кріпацтва, яке затрималося в Росії аж до 1864 року.

Питома Московщині соціально форма сільського господарства «мір» з її колективістичним характером, стала не лише основою господарства країни, але і предметом програми російських соціал-революціонерів, а в дальшому і прообразом большевицьких колхозів. Характеристичним фактом являється відсутність «мирової форми» землеволодіння в Київській Державі і взагалі на етнографічних землях українців. Відомо рівнож, що большевицька колективізація села в корінній Московщині не натрапила на такий опір населення, як це було в Україні, де індивідуально-хуторянський вид був питомих вдач українського народу.

Період історії Московщини до Петра I в загальному не був пов'язаний безпосередньо з історією Європи, а відбувався радше на її північно-східних периферіях і просторах Азії. Так на місці імперії Монгольської орди наростав новий спадкоємець — Московщина.

Періоди московських завоювань стануть нам більш проглядними при слідуєчому календарному зіставленні:

- 1478 — Московський князь Іван III підбиває та руйнує Новгород.
- 1492 — Московщина починає першу війну проти Литовського Князівства.
- 1507 — Цар Василій III провокує другу війну з Литвою.
- 1510 — Московщина завойовує Псковщину.
- 1512 — Третя війна з Литвою, яка тривала біля 10 літ.
- 1552 — Іван IV підбиває ханат Казань.
- 1556 — Іван IV підбиває ханат Астрахань.
- 1581 — Завоювання Сибіру.

- 1654 — Цар Алексій веде війну з поляками з метою загарбати собі Україну.
- 1658 — Московський напад на Україну за часів гетьмана Виговського.
- 1687 — Війна з Туреччиною за Кримський ханат.
- 1700 — Війна Петра I проти Швеції за балтійські держави (20-літня війна).
- 1727 — Війна Росії з Персією.
- 1733 — Цариця Анна нападає на Польщу.
- 1756 — Російсько-пруська війна (т. зв. Семирічна війна). Московські війська в Берліні.
- 1769 — Війна Росії з Туреччиною за побережжя Чорного моря.
- 1772 — Росія разом з Прусією і Австрією переводить перший поділ Польщі.
- 1775 — Підступне захоплення москалями Січі українських козаків і зруйнування її.
- 1793-95 — Другий і третій поділи Польщі.
- 1799 — Війна царя Павла I з Францією.
- 1805 — Друга війна царя Павла з Францією.
- 1806 — Напад Росії на Туреччину.
- 1813 — Другий напад на Персію.
- 1816 — Початок нападів на Кавказ.
- 1826 — Третя війна з Персією.
- 1828 — Четвертий напад на Туреччину.
- 1853 — П'ята війна з Туреччиною — т. зв. Кримська війна. Початок підбоїв Туркестану.
- 1855 — Цар Александер II остаточно поневолює Кавказ і Туркестан.
- 1877 — Шостий напад Росії на Туреччину.
- 1904 — Цар Микола II вступає в війну з Японією.
- 1914 — Микола II вступає в першу світову війну з наміром здобути західні українські землі і балканських слов'ян.

Звичайно, тут залишається неперечисленим ще цілий ряд московських кривавих нападів на своїх сусідів, але і тих кілька дат виразно вказують на імперіялістичний характер самої Москви, яка, користуючись історичним щастям, підступом, терором і зрадою, безпощадно винищувала сусідні народи, включаючи їхні землі під своє жорстоке володіння.

РОСІЯ — ЖАНДАРМ ЕВРОПИ

Петро I залишив своїм наслідникам уже велику імперію, яка сягала від Балтійського моря до Чорного, а на Сході охоплювала цілий Сибір по береги Тихого океану, де відтак, згодом побудовано місто Владивосток — як символ російського володіння Сходом. Московська експансія в глибину Азії зустріла нових противників — англійців, китайців і японців, які у війні 1904–5 років розбили московську флоту і далеко-східню армію, при чому тільки заступництво Америки врятувало Росію від цілковитого відтиснення її з азійського Далекого Сходу.

Друга половина 18 і ціле 19 століття реєструють цілий ряд московських випадів не тільки на південь — Україну, Туреччину, далі на Схід — Персію, Афганістан і Китай, але і на Захід, де Росія вступила в безпосередню зустріч з Австрією, Німеччиною, Францією і Великобританією.

Так Московщина включилася в європейську політику, витискаючи тут питоме їй тавро реакційності.

Слисавета II, користаючи з семилітньої прусько-австрійської війни (1756–63), нападає на німецькі міста Кенігсберг і Берлін, та вимагає великого воєнного викупу за звільнення німецьких земель.

В 1764 році москалі касують останню познаку самостійности України у формі прав на вибір геть-

манів України і з того часу починають безоглядну русифікацію України. Щойно 1917 рік приносить кінець тій московській колонізаційній і русифікаційній політиці, коли то український народ встав проти москалів і відновив свою власну державу.

Цариця Катерина II, яка плятонічно кохалася в творах французьких енциклопедистів, стає головною силою при поділі Польщі і рівночасно вводить на Україні панщину, що тут дотепер була незнаною соціальною формою.

Після французької революції цар Александер I поспішає з пропозицією поділу Європи і з тією метою заключає з Наполеоном договір у Тільзіт (1807 році). Росія забирає від Пруссії землі Білостоку і одержує вільну руку в розправі із Швецією та Туреччиною. Німеччина та Італія опинилися в сфері влади Наполеона. Той договір одначе не задовільняв його партнерів, з яких кожний плянував цілковитий підбій Європи для себе і тому скоро доходить до війни конкурентів, яка тим разом покінчилася невдалим походом Наполеона на Москву і відтак битвою під Ляйпцігом (1814 р.) та цілковитою програєю Наполеона. Вперше в історії російські полчища вмаршеровують в дотеперішнє серце Європи — Париж.

Вже царська Росія залюбки відогравала ролю «освободителя», а після Віденського Конгресу (1814–1815 рр.) замінює «освободительство» за ролю наглядча в т. зв. «Святому Союзі» (союз між «православною» Росією, протестантською Пруссією і католицькою Австрією з метою поборювання революційно-ліберальних і національних рухів в тодішній Європі), щоб згодом стати жандармом Європи, або погромщиком малярської національної революції в Малярщині в 1848–49 роках. Малярці під провідом Кошута були вже недалеко визволення з-під Австрії і тільки кривава інтервенція Миколи I

змогла придушити мадярське повстання. 108 літ пізніше ті самі жорстокі московські полчища вдруге криваво придушують зрив мадярського народу, щоб відтак повідомити Москву: «Мертві і ще живі мадари лежать у твоїх ніг, Москва!» Так дбала і ще сьогодні дбас Москва, щоб «від молдаванина до фіна мовчало все», як писав в половині 19 століття найбільший поет України, Тарас Шевченко.

В тому просторі світу нічого не змінилося, бо як тоді Москва здушувала усі прояви національного відродження і незалежності, так і в наші часи, боячись, щоб один центр національної свободи не потягнув цілий ланцюг повстань усіх поневолених Московію народів, що в кінцевій фазі означало б повну ліквідацію російської імперії — того продукту ненасичених завоювань.

Російський жандарм в Європі мав таки багато до діла, бо проти мадярів доводилося протягом 19 ст. двічі розправлятися, із польськими повстаннями в 1830 і 1863 рр. та з кавказькими народами. Виразником російського жандармства в Європі був ген. Суворов із його походами через Альпи. Російські мрії оволодіти Дарданеллами закінчилися повною невдачею в часі Кримської війни 1853-55 (Туреччина, Франція і Великобританія проти Росії), що в дальшому довело до відтиснення Росії з Європи і до закінчення російського керівного становища в ній.

Війни проти Туреччини мали рівнож за мету «з'єднання» усіх слов'ян, що перебували під турецьким володінням. В першій половині 19 ст. починає в Росії бути помітним зріст слов'янофільських ідей, які набирають реальної форми панславїзму, як складової частини російської політики.

Наслідком панславїстичної політики Росії була війна з Туреччиною в 1877-78 роках, яка закінчилася Берлінським Конгресом 1878 року, на якому ще більше обмежено силу та впливи Росії. Про

російський панславїзм писав у 1879 р. німецький канцлер Бісмарк до цесаря Вільгельма I: «Від часу упадку Наполеона в Європі ніхто так не загрожував справі миру, як слов'янофільська Росія. Виглядає так, немов би Росія із пропагандою слов'янофільства хотіла перебрати наполеонське цезаропапівське наслідство і стати чорним горизонтом європейського миру... Сподівання, що перемоги Росії 18 і 19 століть задовільнять татарську тугу російської армії залишилися нездійсненими. Зросло тільки повне претенсій російське самопереоцінення, яке змушує Європу бути на стійці, бо слов'янофільський цезаропапізм Росії може загрозити нашому мирові. Та небезпека зростатиме постійно через величезне збільшування російської армії — незважаючи на те, що Росії з жодної сторони не грозить небезпека».

До речі буде нагадати читачеві, що лист писаний не в 1956 році, а таки справді в 1879. Ніхто Росії і в 1914 р. не грозив війною, а мимо того вона добровільно вступає в воєнні дії, з надією на дальше поширення своєї імперії за рахунок земель слов'янських народів, що жили в межах Австро-Угорщини.

Панславїзм, як остання ідея на службі російського імперіялізму після «собирання русских земель» і «православ'я» московської форми, уступає місце в пореволюційній Росії новій месіанстичній ідеї — марксизмові, який скоро зміщується з історичними російськими первнями, щоб відтак стати відомим в світі як большевизм.

ПЕРШІ РЕВОЛЮЦІОНЕРИ

...»Декабристи пробудили Герцена, а Герцен розпочав революційну агітацію. Нова ера була зрушена, підготована і відтак почала скріпляти революційні ряди, починаючи Чернишевським, а кінчаючи героями із «Народної Волі». (Ленін, Собрание Сочинений, XII, 1, 100).

Як бачимо, сам Ленін не виводить початків російського большевизму від перших марксистівських гуртків другої половини 19. століття, а шукає російських революційних традицій в декабристів, що безперечно є оправданими і в дальшому побачимо пов'язаність російського минулого із большевизмом.

Великий чеський вчений і гуманіст Т. Г. Масарик писав після большевицької революції: «Росіяни, як і большевики, є дітьми їхнього царизму, який формував їх довгі століття. Вони зуміли усунути царя, але не усунули царизму, вони тільки все обернули. Відомо, що росіянин може носити чоботи із виверненими холявами... Большевизм відповідає більше Бакунінові ніж Марксові. Большевики мо-

жуть покликуватися на Бакуніна задля їхнього визначного езуїтизму і макіявелізму». (Т. Г. Масарик, Світова Революція, Розділ 55).

Д-р Е. Бенд у своїй праці п. з. «Ді гайстіген Грундляген дес руссішен Большевізмус», стверджує: «Державний абсолютизм візантійської форми, репрезентований в російській історії Іваном Грізним і Петром Великим, продовжується тут у марксистівській псевдоморфозі і маніфестується в завершеному державному бюрократизмі цілоти життя, включно до найбільш приватних клітин життя. Щойно введення того необмеженого державного апарату в комунізм, уможливило пристосування його на російські обставини».

А. Керенський, невдачний прем'єр-міністр 9-місячного російського республіканізму і реальний підготовлювач большевизму, в своїх «Споминах» (Дрезден, 1928 р.) шукає на свій спосіб пояснень большевицької революції і хоче знайти їх в армії, пишучи: «В довгостолітній боротьбі між народом і царизмом головним завданням армії залишалося намагання зберегти існуюче».

Звичайно, що таке пояснення складного процесу появи большевизму в Росії не є в жодному випадку достаточним і виглядає скоріше на суб'єктивні калькуляції Керенського, якому не вдалося відігравати в російській армії ролю зачепуреного «Наполеона», а його демагогія на фронті таки вийшла на користь большевикам. З пімсти за свою невдачу, Керенський без надуми звалоє причину успіхів большевиків у Росії на армію, залишаючи при тому основну аналізу російського розвитку неторкненою. Зрештою, минувшина категорично заперечує бажання Керенського і відоме в історії Росії повстання з 1825 р. під назвою «Декабристів» (від місяця вибуху повстання — 14 грудня) доказує, що новітній російський революційний рух у великому відсотку

народжувався в рядах армії і першими масовими жертвами були такі офіцери армії.

Цар Микола I. мав сказати про одного офіцера, який не приймав безпосередньої участі в підготовці повстання: «Чоловік є винним, він посмів думати». Царизм потребував автоматів, а не думаючих людей — ось один із пернів російської історичної традиції, яка в часи Сталіна дійшла до дійсного розквіту досконалости.

Та дійсність лягла в основу російсько-советського законодавства при ліквідації мільйонів т. зв. «неблагонадійних», яким не можна було доказати безпосередніх «злочинів» супроти кремлівської системи, поза припущенням, що вони, «як соціально відмінні», певно думають інакше, а це вже в большевицькій Росії є вистачаючим для ліквідації людини.

Маркантним явищем повстання і руху декабристів була повна пасивність солдатських мас, які, виховані в ортодоксальному російському невілництві, навіть не розуміли думки повсталих декабристів. Виведені на площу в Петрограді маси кричали «конституція», що для них означало «Константин», як правовірний наслідник престолу після смерті Александра I. Відомо, що Константин зрікся наслідництва в користь брата Миколи I.

92 роки пізніше Ленін своєю пропагандою зумів зрушити ті пасивні російські маси, до яких найбільш промовляючим було його гасло «грабуї награбоване». І кинулися російські маси грабувати, мордувати та поневолювати інші народи, звідки знову можна було двигати в Москву українське збіжжя, вугілля та кавказьку нафту. Награбувавши досить, ті маси знову, із вдачою раба, підкорилися своїм червоним царям. Історія Росії аж ніяк не оправдує надій на те, що одного дня самі російські маси зможуть скинути большевицький терор, встановити справжню демократію в Росії і відрек-

тися понезолювання других народів, що зокрема належить до плянів кожночасної російської політичної верхівки, яка за ціну грабунку не-російських народів, хоче заспокоїти потреби російських мас і в той спосіб забезпечити собі їхню безкритичну піддержку.

Зміну престолонаслідника вирішили використати декабристи для заходів над встановленням у Росії конституційної монархії. Південна група декабристів в Україні під проводом Пестеля пішла ще далі і бажала ліквідувати царизм, а на його місце встановити республіку. Сам Пестель думав ще про республіканську диктатуру російсько-національної форми і з тією метою пропонував винародовлення інших національностей, але інші гуртки в Україні допускали і принцип національної свободи для усіх народів царської Російської імперії.

Повстання декабристів стояло під впливом наполеонських війн і самої французької революції. Їхня невдача була доказом відмінности розвитку і положення Росії, тому і ліквідація того повстання для царату не була тяжкою. В французькій революції приймали участь маси міського населення як і селяни, а в Росії рух декабристів залишився в першу чергу ділом вищої верстви при загальній пасивності російських мас.

Коли південна група декабристів мала ще певний характер політичного зговорення з іншими слов'янськими народами, то північна (Муравйов, Трубецкой, Обельській, Рилсєв) в загальному задовільнилася плянами обмеження царського абсолютизму конституцією, залишаючи детальніше опрацювання національних і соціальних питань. На декабристів мало вплив і православ'я, що пробивається із «Православного Катехизму» С. Муравйова-Апостола, в якому автор шукає при допомозі релігії оправдання для усунення злого царя для російського народу.

В загальній оцінці повстання декабристів в історичному розвитку Росії означає початок двоподілу російської історії; офіційна державно-царська і суспільно-революційна, яка починає згодом поширюватися в конспіративній формі в різних видах. Американський історик Анатоль Г. Мазур називає декабристів "The First Russian Revolution, 1825", (заголовок його праці), Каліфорнія, 1937. Традиція революції була зроджена і скоро стала новим російським ідеалом, позаяк невдоволені не бачили можливостей в російській дійсності добитися мирним шляхом їхніх цілей чи ідеалів. Як тоталітарним було самодержавіє, так скоро тоталітарною стала ідея «революції», з якою знову росіяни пов'язували принципи віри та месіанізму.

Цар Микола I. особисто перебрав розправу із декабристами, в результаті чого винесено 40 присудів смерті, 81 засудів на вічність і сотки засланих в Сибір. Єдиним у світі являється уневажнення тих подруж, з яких одна сторона була засуджена, щоб через зміну прізвищ дітей, досягнути тотальне вимазання з людської пам'яті прізвищ учасників повстання. Скрайня реакція почала переживати перший тріумф перемоги над першим у Росії більшим відхиленням від генеральної лінії самодержавія.

Граф Уваров, тодішній міністр культури, усуває навчання філософії із університетів, добачаючи, зовсім вірно, в тій науці думання людини основного ворога російської системи, допускаючи тільки відповідно спрепаровані догми «православ'я», релігії «одинокі вірних царів».

Чим різняться реформи Уварова від большевицьких? В основі нічим! Він же підносить знову самодержавіє, «православ'я» і російський націоналізм до двигунів т. зв. ніколаєвщини.

Граф Бенкендорф організує для оборони самодержавія тайну поліцію т. зв. «третій отдел». На просторах закостенілої імперії доходить до безпардонної русифікації. Валувєв, перелякавшись почат-

ків відродження вільного українського духа і появи генія України — Тараса Шевченка, із московською злобою викрикував на адресу непокірної України: «Не було, немає і не буде!» Думав, бідняга, що заслання Шевченка в азійські піски поверне йому спокійний московський сон про «єдину матушку Росію». Як помилявся бідняга, бо і «рідний Сталін» не зміг винищити та виселити гордих українців у Сибір, бо чейже Україна є завелика, а Сибір для українців замалий. Справді вдалося російському «третьому відділові» викрити тайне українське братство ім. Кирила і Методія, та заслати його членів з України, як і криваво здушити польське повстання в 1830 році, але росіянам вже ніколи не вдалося спинити наростаючої національної свідомости поневолених народів і під гнилою шкірою російського царизму наростало національне відродження, яке в 1917 р. вперше до основ стрясло останньою тюрмою народів — Росією.

Про Ніколаєвський період володіння писав німецький історик К. Штегліт: «Система царя Миколи I. протягом одного покоління маревом тяжила над Росією і Європою; ортодоксія, автократія і націоналізм — за відомим висловом самого Уварова — нагадували Росії її історичну долю».

СЛОВ'ЯНОФІЛИ

В серпні 1941 року в Москві відбувся загально-слов'янський з'їзд з метою створення Слов'янського руху. Сталін тоді давав таку обережну дефініцію того відновленого большевицькою Росією руху: «Союз слов'янських народів не є великодержавним панславізмом царських часів. Він є союзом рівноправних слов'янських народів. Цей союз стоїть під охороною Совєтського Союзу». Кілька літ пізніше, в травні 1945 р., Сталін, випиваючи за найщасливіше для нього закінчення другої світової війни, змінив уже ту «рівність» в користь російського народу, якому приписав усі здібності від витривалости до вірности совєтському режимові. Тепер у нього російський народ став «провідним народом» і з того дня большевицька пропаганда не перестала підчеркувати «прикмет вищости» російського народу, або «старшого брата» у відношенні не тільки до слов'янських народів у самому ССРСР, але й усіх інших, ще сателітної форми.

Модерний большевицький панрусизм має, звичайно, свої великі традиції в історії Росії, які сягають половини 18. століття. Ідея слов'янофільства однак не є продуктом російського духа і початків її треба шукати деінде. Як слов'янофільство, так і течія т. зв. «західників» народилися в наслідок європейської, а зокрема німецької філософії школи Шелінга і Гегеля. Гуманістичне і національно-просвітянське

18. століття із його національно-революційним рухом мало вплив і на східно-, та південно-європейські народи, які в більшості були під чужим пануванням. В російській імперії жили в неволі українці, поляки, білоруси і багато інших неслов'янських народів. Під Австро-Угорщиною були чехи, словаки, українці, поляки, словінці. Під Туреччиною: серби, хорвати, болгары, греки, монтенегри і босняки.

Не диво, що на тому просторі скоро почали ширитися ідеї національного відродження і боротьби. Поява Наполеона ще більше вплинула на ріст національного пробудження, з яким в певному зв'язку стояла й ідея об'єднання всіх слов'ян, позаяк більшість слов'ян в тому часі були позбавлені власних держав. Наявність сильної Росії з одної сторони скріпила надії між слов'янськими народами на допомогу, а з другої — грозила можливістю використання того слов'янського пробудження Москвою для її власної мети. Це останнє наступило скоріше, ніж могли собі думати в той час перші теоретики слов'янофільства.

Першими теоретиками національного відродження між слов'янами були чехи і словаки, як найближчі сусіди німців і як найбільш zagrożені пангерманізмом. Добровски, Колляр і Палацки поклали основи не тільки під національне відродження, але і слов'янського солідаризму — слов'янофільства. Небаром рух той знаходить прихильників між сербами, болгары, поляками, українцями і росіянами.

Перший все-слов'янський конгрес відбувся в Празі в 1848 р. і стояв під впливом все-німецького Франкфуртського конгресу, на якому започатковано ідейну єдність усіх німецьких племен. (Створення Франкфуртського парламенту). На думку ініціаторів слов'янського руху, та ідея мала допомогти в боротьбі за національне визволення поневолених слов'янських народів і через створення своєрідної федерації

вільних народів забезпечити їх перед німецькою і турецькою небезпекою та поневоленням.

Українські діячі народного відродження, які були згуртовані в першу чергу в «Кирило-Методіївському Братстві» в 40-их роках 19. століття (М. Костомарів, Т. Шевченко, П. Куліш, М. Гулак і інші) вірили, що шляхом здійснення все-слов'янських ідей, український парід здобуде втрачену свободу і тому з найбільшим запалом віддавалися тим ідеям. Звичайно, положення українців було відмінним від інших слов'янських народів поневолених неслов'янськими народами. Українці переживали тяжке політичне поневолення саме під найсильнішим тоді «слов'янським» народом — Росією і тому в українців не було того ентузіазму до росіян, як скажімо в далеко віддалених чехів. В подібному положенні були також поляки, в яких рівнож слов'янофільство прибрало відмінні форми і перейшло в відоме польське месіанство з сильним католицьким забарвленням. Як протиставлення російській формі слов'янофільства, яке скоро стало знаряддям імперіялістичної політики царів під відомим окресленням панславизму, тут наведемо вимки із програми українських братчиків, відомої під назвою «Книги биття українського народу», якої безсумнівно автором є Микола Костомарів. У «Відозві до українців» голошено: «... 1. Ми приймасмо, що усі Слав'яни повинні з собою поєднатися. 2. Але так, щоб кожен народ скомпонував свою Річ Посполиту і управлявся незмісимо з другими, так щоб кожен народ мав свій язик, свою літературу і свою справу общественну; такі народи по-нашому: Москалі, Українці, Поляки, Чехи, Словаки, Хорвати, Іллиро-Серби і Болгари. 3. Щоб був один сейм або рада слав'янська, де б сходилися депутати оду всіх Речей Посполитих і там розважали б і порішали такі діла, котрі б належали до цілого союзу слав'янського. 4. Щоб в кожній Речі Посполитій був свій прави-

тель, вибраний на годя, і над цілим союзом був би правитель вибраний на годя...» (Мова оригіналу за виданням Української Вільної Академії Наук в 1947 році).

Переходячи до дослідження російського слов'янофільства, ми замітимо як відмінним було воно в своїй суті від думок українців. Росіянин Петро Чадаєв (1794-1856), прихильник декабристів і звістун «західників», окреслив російських слов'янофілів «фанатичними слов'янами», а про своїх земляків висловлювався: «Ми зростаємо, але не дозріваємо. Ми творимо прогалину в інтелектуальному порядку світу».

Відомо, що Чадаєв за свої «Філософічні листи» і «Апологію» був переслідуваний царським урядом.

Першим теоретиком російських слов'янофілів можна назвати Ю. Кіреєвського (1806-1856), автора праць: «19-е століття» і «Про потреби і можливості нових основ в філософії». Він спочатку захоплювався Європою і французькою революцією та хвалив Петра I. і Катерину II. за їхні намагання європеїзувати Росію. Відтак, однак, відвертається від Європи і під впливом грецько-візантійських творів починає виступати проти католицько-протестантської Європи.

Кіреєвський твердив: «Росія відрізняється своїм внутрішнім буттям від Європи і та різниця в першу чергу впливає із релігії, яка витворила різні культури. Через православ'я Росія осягнула правдиву об'явлену віру, коли католицизм і ще більше протестантизм зробили тяжку помилку, забажавши збагнути Боже об'явлення розумовими доказами. В Росії власність є спільною (мір), тому що особа, як особа, має вартість. В Європі особа є без вартості, бо європейська приватна власність означає приписання особи до землі; земля, а не особа має вартість. Росія живе примітивно, а Європа шукає вигод. Політична еко-

номія є наукою тієї матеріялістичної насолоди життям». Різницю культур між Європою, а Росією виводить з історичних протиставлень: Атени-Рим, згодом Візантія-Рим і в новіших часах Москва-Рим. «Тому Європа являється юридично-формалістичною. Європа через дії реформації і раціоналізму дожила до розбиття суспільства на різні соціальні групи, що було питомих подекуди вже європейській епосі лицарства — феодалізму. Росія не знала освіти в тому ступені, як римляни в часи прийняття ними християнства, тому і християнство в Росії прийнялось та задержалось у чистіших формах». Як подібним знову с те переконання «чистішої форми» до твердження російських більшовиків про «чистоту і вірність марксизму в СССР». Вже на думку Леніна всі європейські соціал-демократичні партії Європи і світу «зрадили марксизм» і та тенденція «російської непомилності» тяжить над більшовиками до сьогоднішнього дня.

В дальшому Кіреєвський погоджується із критикою Канта, за якою вище релігійне буття не можна розпізнати людським думанням і розумом, що на ділі заперечувало тодішній європейський раціоналізм. На думку Кіреєвського Кант, однак, не вийшов далі поза те розпізнання і щойно Шеллінг продовжує Канта, переходячи до відкриття важности інтуїції. Той шлях думання Кіреєвського консеквентно доводить його до месіанізму; правдива віра Росії має зберегти Захід. Сам Кіреєвський залишається ще толерантним і «рятунок Європи» добачає в можливості синтези, через яку і рятуючий може дещо від рятованого навчитися. Свої роздумування він кінчає: «Доля даної європейської держави залежить від форм сполуки інших, але Росії рішиться в залежності від зросту внутрішньої свідомости і це є джерелом всієї доброти та передумовою всього. І коли тільки ті осягнення будуть вже нами довер-

шені, ми, звичайно, поділимося тим багатством з рештою Європи і в той спосіб стократно сплатимо наш довг перед нею».

Можливо, що і московські більшовики почуваються «довжниками Європи» за перебраний соціалізм-марксизм і після захоплення влади в Росії уже протягом 4-ох десятків літ «сплачують Європі» довг за соціялістичні ідеї. Від листопада 1956 року Москва «розчислюється» із малим європейським народом — мадярами, при чому решта Європи в перестрахи пасивно чекає своєї черги «московської виплати».

Слідуючий теоретик російського слав'янофільства А. С. Хомяков (1804-1860) продовжував науку Кіреєвського з більшим зосередженням над психологією і теорією розпізнання. Для нього історія означає історію розвитку релігії, тому що віра є динамічною силою історії. Хомяков добачає різницю між Європою і Росією перш за все в тому, що на заході «релігія» означає зобов'язання, отже несвободу, а православний росіянин вірить добровільно, із вільного внутрішнього рішення. Для росіянина віра є справою серця, а не розуму. Він вимагає, щоб одиниця була підпорядкована релігії і з тих міркувань відкидає всілякий раціоналізм та індивідуалізм, що можна добачати в католицизмі і протестантизмі. Хомяков відкидає принципи німецької філософії незалежно від того, що він на ділі користувався для своєї мети її методами доказів. В політичному думанні він стає по стороні російського консерватизму, який на ділі є звичайним теократичним абсолютизмом.

Теократична, слав'янофільська державна наука осягає вершків щойно в Аксакова і Данілевського. К. Аксаков, автор праці «Історія релігії в Росії», ділить російську державність, за системою її організації, на дві складові частини: земля — земства і державу — технічний апарат управління державою. Земля це загальне охоплення усіх поодиноких про-

мад, або краще сказати, усіх мирів, які є побудовані на принципі однозгідности усіх туди приналежних. Він відкидає принцип рішення більшості і твердить, що слов'яни в їхніх суспільно-громадських організаціях визнавали тільки однозгідність усіх членів і це саме являється для нього тим шляхом «внутрішньої правди». На відміну відмічає, що європейські держави, побудовані на принципі примусової організації, являються виразом «зовнішньої правди». Властива Росія для нього існує до часів Петра I, пізніше попадає вже під вплив Європи. Сполучені Штати Америки уважає він за невірні, а європейські конституційні монархії є творами, в яких народ і монарх взаємно собі не довір'яють — звідси і наявність конституції.

Одним з більших теоретиків слов'янської ідеї був Н. Данілевський (1822-1885), автор книжки «Росія і Європа». Він вводить до ідеї слов'янства елементи російського націоналізму і під тим кутом розглядає історію та філософію релігії. На сьогодні його етапний поділ історії є перестарілим і надто поверховним. Данілевський зовсім не скриває скрайньої ворожнечі до Європи і рівночасно перебирає на себе місію інспіратора проти неї. Для нього Європа це «простір германсько-романської цивілізації, не більше і не менше», і далі «може шкода, а може щасливим збігом обставин, на щастя, або нещастя, Росія туди не належить. Росія не належить до Європи ані за правом походження, ані за правом адаптації, бо гислів «Еуропес сум ет нігіль еуропеі а ме аленум ессе путо» ніколи в російській історії як і індивідуум не знаходив відгуку». Після такого відділення від Європи, грозить він її: «Війна із заходом є одиноким рятунком для хворої російської культури, як і передумовою здобуття все-слов'янських симпатій. Чи ми собі того бажаємо, чи ні, історія щораз більше зближає нас до тієї розправи». Ідеї слов'янізму ро-

зумів Данілевський як російське керівництво в тому русі.

Зміст історії і візії майбутности за Данілевським є надто маркантним, щоб тут не відмітити: «Головне русло всесвітньої історії випливає двома джерелами з-над берегів Нілю. Одно надземське боже, спрямовується через Єрусалим і Царгород (Візантія), та осягає в найчистішій формі Київ і Москву. Друге, земське, людське, розчіплюється через Атени, Александрію, Рим і держави Європи, часово висихає, відтак знову збагачується новими і багатими водами. На землях Росії твориться нове джерело суспільного і економічного ладу, який в задовільний спосіб забезпечить народні маси. На широких рівнинах слов'ян повинні усі ті руслища злитися в одно могутнє море». При чому та «всестороння підтримка» всіх слов'ян мала бути допоміжною силою для Росії в розправі з Європою: «Щоб Росія змогла завершити її дійсне, визначене етнографічними і історичними моментами завдання в протиставленні, як цілість, до решти Європи — як цілоти».

Сто літ пізніше дійсно дійшло до злиття двох русел в Росії; європейського, тим разом у формі збоченого інтернаціонального марксизму, і «чистого» російського з його маняцько-диявольським насиллям усіх «ущаслилювати» московською духовою гнилизною, що в наслідку довело до кривавого большевизму — або здійснення мрії хама. Ту трагічну дійсність сполуки двох світових змов — талмудських рафінованостей марксизму і московської мерзотності, захованої в тих примітивних масах — геніяльно описав знавець московської вдачі, Ф. Достоевський († 1881) в повісті «Демони», ще десятки літ перед її здійсненням в 1917 році.

Свої антиєвропейські і панславістичні ідеї Достоевський ширив у своїх романах, а зокрема в «Бра-

тах Карамазових», в якому Європу називає «гарним і дорогим кладовищем». Про його панславистичні і місіяністичні ідеї довідуємося більше із «Записок», які почав писати з 1870 р. Вихідною точкою його роздумувань було ствердження, що кожний народ має якусь призначення, має завершити якусь місію. В його Збірнику творів, т. XI, ст. 18, видання 1895 р. читаємо:

«Кожний великий народ вірить і мусить вірити, коли хоче себе зберегти, що ідея спасення світу є живою тільки в ньому. Він мусить вірити в призначення провадити всі інші народи, їх прилучити до себе і всі ті народи вести до остаточної мети людства». За Достоевським, тим «провідним народом» є саме російський народ, і він повинен перебрати керівництво усіма іншими народами. «На Сході загорілася дійсно велика ідея, ідея слов'янізму і та ідея означає спасення людства», і далі: «у нас, росіян, взагалі всі думки ведуть до вселюдського об'єднання». Логічне продовження тих думок веде його до вимоги русифікувати всі інші народи. Вже з тих міркувань він відкидає можливість європеїзації Росії, яку намагались перевести в Росії протягом 18. і 19. століть (в більшості радикальними засобами) і тому та «європеїзація» залишилася поверховною, без глибших корінів, тому що те намагання суперечило із претенсійним російським місіянізмом — цебто основним змістом російської душі.

З другої сторони, той типовий москаль не міг позбутися європейської принади і амбіцією багатьох було за всіляку ціну подивитися на ту Європу і в ній, звичайно, на свій питомий спосіб, діяти. Про це знав надто добре Достоевський, пишучи: «Навіть найбільші з нас росіян, коли опиняться в Європі, стають червоними. Наші дворяни продають своїх кріпаків, йдуть в Париж і там видають соціалістичні газети, а наші Рудіни умирають на європейських

барикадах» (Рудін — герой з роману Тургенєва). Чи не є це найбільшим парадоксом історії і типово російським явищем, що одним із перших здеклярованих марксистів був російський поміщик Созонтоф, який в сорокових роках 19. ст. проживав у Парижі? Дійсність, якою сам Маркс, який, як відомо, росіян недолюблював, досить був здивований. Другий поміщик, відомий анархіст Бакунін, в 1848 р. брав участь в революційних боях на вулицях міста Дрезден, а дворянин Герцен болів над тим, що не помер на барикадах Парижу в часі паризької революції в 1848 р.

Головними організаторами комуністичної змови в Картагені в 1873 р. були російські інтелектуалісти. Це були дійсні звістуні Леніна і Троцького. Про це все знав Достоевський і трактував ті явища як вступ до підбою Європи, при чому сам пропонував, як перший ступінь до того, об'єднання слов'ян і вже з тих мотивів оправдував російсько-турецьку війну 1877/78 років, в якій Росія була напасником. Він мріяв про Дарданелли і Візантію, бо, мовляв, ті, що мають оправдані до того претенсії, цебто греки, є засланими перебратами візантійську спадщину і тому тільки Росія, «оборонець православ'я», сміє мати такі претенсії. Він пише: «Росія, щоб далі рости, мусить мати вільний прохід у світ. Ані перед Європою, ані перед іншими перешкодами не сміє Росія відступити, бо посідання Дарданеллів буде рішати про життя або смерть Росії».

Цілість науки російських слов'янофілів можна звести до слідуєчих стверджень: Росія повинна йти далі своїм власним історичним шляхом, бо від «зігнилої Європи» немає чого вчитися і немає потреби допустити європейських впливів, тому що росіяни є «не тільки молодшими», але і «кращими». Їхній місіянізм заключається в автосугестії, що Росія мусить сказати світові «нове слово». Харак-

теристичним, одначе, є понад усе те, що жоден із тих теоретиків не вимагав знесення жорстокої і дійсно нелюдської панщини російської форми, бо ще в половині 19. століття в Росії маємо часто до діла із торгівлею кріпаками.

В дальшому історичному розвитку російський панславизм ділиться на групу скрайньо-радикальну з такими представниками як Катков і Победоносцев, як символи великоросійського шовінізму і націоналізму, та іншу групу радикально лівих до нігілістів включно. Пізніше на базі того світогляду постає «народнічство», партія російських соціал-революціонерів, які попри соціал-демократів (марксистів) мали найбільший вплив на революцію 1917 року. Відомо, що соціал-революціонери зрушили Росію із її підгнилих основ, а соціал-демократи (марксисты-большевики) перебрали на себе склеювання нової імперії. Велика частина лівих соціал-революціонерів із минулими російськими традиціями слов'янофілів увійшла в комуністичну партію большевиків, переносючи туди їм питомі погляди, що звичайно мало вплив на цілість поглядів і політики большевиків після 1917 року. Зрештою, як в дальшому побачимо, попри ті фактори, знайшлося ще багато інших, формуючих російський большевизм в цілому.

ЗАХІДНИКИ (ЗАПАДНИКІ)

В протилежності до слов'янофілів були т. зв. західники, цебто одиниці, які ставились позитивно до західної Європи і шукали в тій же Європі елементів корисних, кращих і можливих для наслідування Московщиною. Вони заступали погляд єдності світової культури і гостро критикували слов'янофілів, обвинувачуючи їх в самопереоцінці. Визначнішими представниками того руху в Московщині були А. Герцен, П. Чадаєв, М. Горький, Тургенєв, Я. Велінський і В. Велінський. Петро Чадаєв, народжений в 1794 р. в Москві, був знайомим із багатьма декабристами, належав до масонської ложі і робив довші подорожі по Європі. Його багато дискутованими працями є «Філософічні листи» і «Апологія». В «Листах» він критикує Московщину і визнає, що «Росія не має власної історії, не має традицій, бо ніколи не мала великих провідних ідей, Росія не дала світові ні одної поважної думки, світ не може нічого від нас, росіян, вчитися, позаяк кожний росіянин як і цілий народ є душевно вбогими, порожніми, мертвими. Росіяни є без фізіономії». В тих листах Чадаєв наголошує слідуєчі засади.

1. Майбутнє Московщини не може бути оперте на московській традиції, бо Москва не має власних позитивних традицій.

2. Московський ортодоксизм не є чистою формою християнства, а його перекирчуванням.

3. Основні прикмети московської державности є варварського походження і тому ведуть Московщину на непевні роздоріжжя.

4. Якщо Московщина чесно і щиро бажає собі права і рятунку із духової порожнечі, мусить перейти глибокий процес європеїзації і то католицької форми.

Характеристичним рівнож є його ствердження, що Росія не належить ані до Заходу, ані до Сходу. Про духову неприналежність Московщини до Заходу ніхто в історії не сумнівався, але рівночасно в наші часи варто відмітити, що і приналежність до Сходу є необоснованою. Відомо, що всі азійські народи, за певним винятком китайських комуністів, стремлять до вільних політичних форм життя і соціальної справедливости, а в випадку большевицької Росії з її внутрішнім невільницьким і зовнішнім імперіалістичним змістом, не може бути і мови про солідаризацію із таким розвитком азійських народів. В той спосіб бачимо, що Москва залишилася в основі вірною виключно собі, створивши на протязі століть, під різними впливами із нутра та зовні виключно їй притаманні прикмети і в тому саме є цілковита відмінність сьгоднішньої Московщини від Заходу і Сходу.

Для Чадаєва історія людства в першу чергу є історією християнства і церкви, історією здійснювання «Цівітас Деї» на землі. Для нього релігія є не тільки системою моралі, але перш за все вічною Божою силою, яка діє не тільки безпосередньо на одициду, але і на ціле суспільство. Принцип єдности і згоди знаходить він тільки в католицизмі, в якому добачає універсальну ідею християнства, яку прогиставляє ортодоксальній московській теорії. Чадаєв пише: «Ми замкнулися в нашій схизмі і до нас не дійшло ніщо з того, що діялося в Європі. Великі світові події не заторкали нас. Ми не присвоїли собі

ані високих властивостей, якими європейські народи наділила релігія, ані не збагатилися новими силами, які здобула релігія, ані її обичайністю, впливаючої із визнання керівництва папи. Так оwoч християнства дозрів не для нас. Ми мусимо перейти цілий розвій людського роду і повторити його. Лише тим шляхом осягнемо духовий рівень європейської людини». Ідею державности добачає він у Великобританії, де найкраще є здійснені ідеї обов'язку, справедливости і права. Ті ідеали дозрівали в Європі довгі століття, а Московщина, прийнявши їх готовими і без попередньої підготовки, довела скоро до того, «що вони стали у нас без духової методики, логіки і силльоґістики.»

Та глибока критика московської духовости принесла авторові тяжкі переслідування. Його на приказ Миколи I. визнано «душевно хворим». Найгостріша критика із усіх сторін і стіна повної ворожнечі заломили Чадаєва, і він в «Апології» почав оправдувати себе та «добачливо» пояснювати свої думки. Непристойна і анти-людська самокритика московської форми ще далеко перед «відхиленнями українських націоналістів» в московсько-советській дійсності і признання Маленкова до глупоти, мала своїх попередників, в число яких загнано і Чадаєва. Тепер Чадаєв шукає виходу і оправдання: «Я ніколи не вчив любити батьківщину із закритими очима та устами. Любов до батьківщини є гарною річчю, але куди кращою є любов до правди. Любов до батьківщини плодить героїв, а любов до правди плодить мудрців.» В «Апології» Чадаєв говорить вже про те, що росіяни є обраним народом для розв'язки великої частини соціальних проблем, щоб в той спосіб доповнити європейські ідеї. В листі до М. Орлова він пише: «Я вірю в те, що Росія є покликаною до того, щоб, як перша держава, здійснити обіцянки християнської релігії, бо тут саме християнство вдержалось

в найчистішій формі». Чадаєв, «каючись» помилявся куди більше, ніж попередньо, обвинувачуючи Московку в негативності її змісту. Продовженням московського ортодоксализму аж ніяк не могло бути «Цівітас Деї», а тільки большевизм, як остання фаза хворого московського пня.

Коли Пушкін написав свою поему «Полтава», в якій вихвалює Петра I за його перемогу над Україною і Швецією, Чадаєв поспішився із похвалою для Пушкіна, як «російського національного поета величини Данте». Такої самої похвали діждався Пушкін від Чадаєва за «Обвинувач Росії», в якій автор оправдує поневолення Польщі Московією. Зовсім інакше реагував Чадаєв на твори М. Гоголя «Ревізор» і «Мертві душі», пишучи: «...ще ніколи перед тим не обкидано Росії таким болотом.»

Другим визначним теоретиком «західників» був А. Герцен (нар. 1812 р.), видавець журналу «Колокол» у Лондоні, звідки він, як емігрант, мав поважний вплив на розвиток політичної думки в Московщині. Початково Герцен стояв під впливом Сайнт-Сімона, Фур'є і Прудона. Сайнт-Сімон в «Катехизмі індустрії» вимагає, щоб «капітани» індустрії (фабриканти, купці і міська інтелігенція) перебрали в свої руки організацію праці і звільнили її від кайдан клясового володіння. В «Новому християнстві» вимагає знову, «щоб на місце старого християнства, яке застрягло в догмах і вже мертвих формах, прийшло нове християнство любови ближнього і праці, яке трактуватиме усіх людей як братів». Фур'є, із своєю пропозицією кооперативної організації всіх фахових груп, був зокрема близьким для Герцена, який саме колективну форму російського «миру» піддержував і добачав у ній, як багато інших москалів, форму майбутнього. Туди підходив і вислів Прудона: «Власність є крадіжжю».

«Капітанів» нового ладу добачав Герцен між академічною молоддю, яку закликав іти в народ і там працювати над підвищенням політичної свідомости мас. «Як довго селянські маси є політичними анальфабетами, неможливим є притягнути їх до революційних рухів». Герцен був проти індивідуального терору, вірючи, що просвічені маси скоріше досягнуть соціалізм. В тому змислі Герцен є теоретичним основоположником московського «народництва». В нововиростаючому поколінню російської інтелігенції добачав він сили, які замінять європейських державних політиків. Міщанське «обивательство» розглядав він як останню фазу європейської цивілізації. Далі наслідництво переберуть варвари, що однаке не станеться без боротьби — революції. Європейська інтелігенція і робітництво розчарувало Герцена і він гостро повертає до московського місіянізму: «Росія сама прийде до соціалізму і розгромить Європу». Герцен висказав чесно, відкрито і недвозначно! Московські большевики є на тому принциповому шляху і консеквентно здійснюють заповіт-програму Герцена, а залишки вільного світу, згідно світові периферії, з обличчям обжертого і перестрашеного «обивателя» чекають, як жаба перед гадюкою, свого кінця, який передсказав їм «геніяльний москаль». Зрозумілим є також, чому саме Ленін так високо цинив і згадував Герцена.

Продовжувачем поглядів Герцена став Лавров (соціал-революціонер), відтак Михайловський і Плеханов, який перейшов від «народництва» до марксизму.

На шляху соціалізації московського суспільства відіграв велику роль Белінський (1811-1848). В філософічному світогляді переходить він від Гегеля до лівої групи його наслідників — Фойєрбаха і французьких соціалістів. Він стояв близько до Бакуніна, Тургенєва і Достоевського. Белінський за-

ступав доцільність європеїзації Московщини і зокрема добачав в європейському раціоналізмі і філософії просвічення найбільшу поступовість його часу. Його ідолом і одинокою ідеєю був соціалізм, а оскільки він був визначним критиком літератури, скоро зумів поширити вплив і тенденції соціалізму в літературі. В той спосіб можемо його окреслити як творця реалізму із соціалістичними тенденціями в московській літературі.

В подібному зміслі діяв також професор філософії Московського університету Грановський, який добачав диваючі сили російської історії не в сфері політики, а виключно в ділянці соціальних проблем.

Іван Тургенєв, автор відомого роману «Батьки і діти» (1862 р.), подорожував багато по Європі і захоплювався соціалістичними ідеями, які знову передавав у московській формі і ментальності своїм читачам. Він мав великий вплив на формування світогляду та думання молодшої московської генерації — студіюючої молоді. Як важним у Росії був вплив літератури на формування світогляду москалів потверджує нам московський історик Соловйов: «У нашому суспільному житті поза літературою немає нічого.»

Закінчуючи цей неповний перегляд представників думки «західників», можемо відмітити, що у відміну від слов'янофілів вони відкидають православ'я, як месіянстичний елемент, що одначе в жодному випадку не означає їхнього відречення від російського месіянзму і розправи з Європою. «Західники» більше роблять намагання перейняти європейські ідеї, а зокрема соціалізм, який наявно відповідав їхнім колективістичним традиціям виплеканим у «мірах», рівності підданства царю і російським православ'ям, як основному двигунові ідеї «вищости православ'я» над усіма другими релігіями, а з тим і месіянства російського народу — основного двигуна того пра-

вослав'я. Той перебраний і перероблений на російську форму соціалізм був поставлений «західниками» на місце православ'я і з тим перелицьованим соціалізмом Росія мала вступити в наслідництво Європи. Рівнож і рух «західників» у дальшому розпадається на більше відног: Праве крило оформилося в конституційних партіях (октябристи, конст. дем.); ліве крило створило відтак партію соціал-демокраів, на кінці яких стоять меншевики і большевики.

НИГІЛІЗМ — АНАРХІЗМ

Хвиля нігілістичної думки в Московщині протягом 19 ст. завершується анархізмом, який попри тут уже згадані два напрямки, став третьою поважною силою політичного і духового формування Московії. Рівнож і поява анархізму є тісно пов'язаною із відомим російським скрайнім двоподілом на державу та суспільство, яке з часом витворило автономічні форми власного життя в державі і через відсутність живого та формуючого контакту між тими двома силами, дальший розвиток ішов у зовсім відмінних напрямках, а в кінцевому ефекті доводив до закостеніння та смертельної ворожнечі.

Відомий «дух нищення» Михайло Бакунін (1814-76) є духовим батьком теорії московського анархізму. Сам Бакунін був надто здібною людиною, розмовляв майже всіма європейськими мовами, був дуже продуктивним в думанні, а рівночасно геніяльно деструктивним у відношенні до існуючих ладів. Він являється пра-образом т. зв. фахового революціонера другої половини 19 ст., за яким слідували в початках 20 ст. тисячі таких «фахових» революціонерів, яких завершеним типом можна назвати Леніна, а большевицьку революцію здійсненням їхніх мрій, плянів, ідей і бушуючого в історії московського хаосу. Бакунін, як і багато других російських революціонерів, походить із дворянської родини, був навіть офіцером царської армії і вже на 26-му році життя починає

революційну кар'єру. За участь в повстанні в Дрездені одержує кару смерті і зістає депортованим в Московщину. Тут його засилають в Сибір, звідки знову втікає через Японію до Англії, де в 1868 р. стає членом першого Інтернаціоналу. Через непорозуміння з Марксом і Енгельсом виключено Бакуніна з Інтернаціоналу, після чого він переїжджає в Швейцарію, де починає працювати над теоретичними основами анархізму. Поодинокі його праці появляються під заголовками: «Зібрані твори» та «Бог і держава», своєрідна спроба атеїстичної філософії релігії. Бакунін повчас: «Ми є анархісти, ми відкидаємо всіляке законодавство, всілякий авторитет, всякий привелійований, патентовий, офіційний і приватний вплив на владу — навіть коли це твориться шляхом загального голосування — в переконанні, що все це виходить на користь пануючій меншості експлуататорів і на некористь поневоленої більшості.» Бакунін є принциповим ворогом всілякої державної організації, яка за його поглядом є виразом нижчого ступня розвитку суспільства і мусить зникнути при осягненню вищого ступня суспільного розвитку. Могутні держави держаться виключно при допомозі насильства і злочину, а менші є чесними тільки з причин слабости. Про себе говорить Бакунін: «Я не є комуністом, а тільки колективістом». Він не бажає атомізації суспільства, як навчають інтелектуальні анархісти. Його ціллю є абсолютно добре людство, яке можна осягнути шляхом загально обов'язуючої праці. Перехід до того ідеального людства є можливим тільки шляхом насильної революції, бо ті ідеї можна здійснити виключно при умовах наявної політичної влади. В тій основній вимозі Бакунін солідаризується не тільки з марксистами, але і пізнішими російськими соціал-революціонерами. Основні думки анархізму Бакунін зібрав в 14-ти точках, назвавши їх «новим кате-

хизмом», які за ідеал ставлять тип «професійного революціонера».

Пізиур Е. в своїй праці «Дзе Доктрін оф Анархізм оф Міхаль А. Бакунін» (Мільвокі, 1955), після ґрунтовної аналізи доктрини анархізму та революції, доходить до оправданих висновків, що Бакунін є фактичним звістувачем московського большевизму, а не Маркс чи Плеханов, які безперечно мали вплив на большевицьку революцію, однак праобразом большевицької дійсності залишається таки Бакунін.

Більшим за Бакуніна систематиком анархізму був Петро Крапоткін (1842-1920), який вже за «традицією» походить із дворянства. Доля судила йому на старість повернутись із закордону в підбольшевицьку Московщину, де на вимогу Леніна надано йому було окрему опіку. Свою науку Крапоткін називав «комуністичним анархізмом», або «вільним комунізмом». В той спосіб Крапоткін, надавши систему анархізмові Бакуніна, наближає його до комунізму Маркса і тим самим передає Ленінові московські анархістичні традиції як один із складових елементів побудованого Леніним большевизму. Ясно, що теоретичні виводи Крапоткіна в загальному не зраджують подібності до здійсненого большевизму, але в теоретичній частині без сумніву існують певні подібності. Зрештою, в Московії лінія поділу між дійсністю а фантазуванням теоретиків різних напрямків завжди була вдержувана і на сьогодні маніфестується в дуалізмі большевицького формалізму і московсько-советської дійсності.

Крапоткін писав: «Комунізм майбутнього суспільства не буде ані монастирем, ані касарнями, а тільки вільним комунізмом, який передасть вироблені продукти в користування усіх і, на вимогу, дозволить брати ті речі домів для дальшого користування. Метою того комунізму є повний розвиток усіх матеріальних, інтелектуальних і моральних людських

сил, які не знатимуть жодних законів за винятком законів, які диктує нам природа.» Так приблизно виглядало теоретичне думання Крапоткіна, який на ділі погодився із комуністичною формою Леніна, чого виразним доказом є його поворот в СРСР, як маніфестація договору.

Анархізм однак в ширших політичних формах розвитку в Московщині не поширився, залишаючись позаду за московським націоналізмом, соціал-революціонерами і соціал-демократами. В часі революції московські анархісти мали більший вплив в її першій стадії — руїни існуючого ладу, відтак большевики перебрали у власні руки другу фазу — організацію диктатури большевицької партії. Плястичним образом того стану є примір з Махном, який зорганізував на теренах південної України повстанські загони і в певних етапах співпрацював з большевиками у виступах проти спільних противників, відтак однак большевики силою ліквідували ту більшу анархістичну групу. Брак захоплення анархізмом в Московщині можна частинно пояснити відсутністю в його тезах принципів месіанізму, який до того часу став своєрідною «традицією» різних прошарків суспільства, і в дальшому, довгостолітнім плеканням московської державности — родіни, яку москалі не хотіли міняти за неорганізовану порожнечу. В тому місці москалям більше підходив марксизм у своїй суті динамічний, з месіаністичними тенденціями. Мрія Москви «з Богом, або без Бога» розправитися з недолюблюваною Європою куди краще вміщалася в соціалізм різних видів, ніж в безбатьківський анархізм. Крапоткін зрозумів на старість літ напрямком тяжіння московської історії і тому приїхав до Леніна.

До тієї теми цікаво висловлюється А. Салтиков у праці «Две России»: «Потреба централізму в Росії, здавалося б на перший погляд, не погоджується із російським анархізмом, однак в дійсності той цен-

тралізм є наслідком анархізму, позаяк він хотів знову створити сильну форму, щоб побороти анархізм. В такий же спосіб російський пацифізм створив сильну армію, щоб справитися з пацифізмом, ... країна п'ятики мусить повертатись до сильної тверезости.» Можна, звичайно, «лікуватися» москалям і большевизмом, як того для них Салтиков бажає і навіть вважає за необхідне, але чому москалі те криваве «лікування» поширюють і на український, білоруський, мадярський, та десятки інших народів, то автор вже не дає пояснення. Видно, що тут не справа в самій п'ятиці московського народу, але в імперіялізмі ідей, які так завзято підтримує московський нарід. Можливо, що п'яний підтримує більше злі і збочені ідеї — не сумніваємося в тому, що Салтиков знав не найгірше свій нарід.

СТОЛІТТЯ НОВИХ РІШЕНЬ

Разом із завоюванням України, Польщі, Закавказзя і Сибіру в московській імперії починає зростати торгівля, а зокрема вивіз збіжжя. Усі ті прилучені до Московії країни посідали вищий рівень господарства і тим самим Московія змогла скоро стати важним партнером у світовій торгівлі. Протягом 18-го ст. завдяки Україні, Московія починає постачати в Європу рільничі продукти, та коштом України збагачуватися, що помічаємо при величавій розбудові міст Петербурга і Москви. Маючи тепер на місці великі ресурси сирівців, москалі починають в другій половині 18-го ст. будувати індустрію, а в першу чергу текстильну. Купець і фабрикант Гручаров будує в Московії перші текстильні фабрики на європейський зразок. З огляду на це, що саме в Московії текстильні виробы були головним заняттям в т. зв. хатній індустрії, розвиток фабричної індустрії скоро довів до ліквідації хатніх виробів. Другим чинником, що мав великий вплив на скорий розвиток текстильної індустрії в Росії, була наявність кріпацтва, яке дозволяло дворянам дешево використовувати робочу силу власних кріпаків.

Першими робітниками були кріпаки, які працювали в фабриках їхніх власників, або були проданими в міста фабрикантам. Маючи на увазі ті величезні економічні користи із системи кріпацтва, можемо собі пояснити, чому саме в Росії кріпосниц-

тво задержалося до другої половини 19-го ст. Не треба бути марксистом, щоб зрозуміти причини та наслідки тої російської системи найбільш примітивної експлуатації, найнижчого культурного рівня і протиріч. М. Покровській, як марксист, пояснює: »Тому, що самі царі були першими купцями їхньої держави, яка в першу чергу була рільничою країною, вони же самі намагалися вдержати існуючий стан якнайдовше.« Треба мати на увазі, що саме збіжжіві продукти на світовому ринку належали до найдешевших продуктів, що заставляло Росію за ціну максимального заробітку, можливо найдовше вдержати февдальний режим із невільництвом як суспільно-соціальною формою життя імперії.

Протягом 19-го ст. далі розвивається індустріалізація, яка в силу власних законів та потреб видвигала потребу змін в системі побудови суспільства. Прогресивно розвиваюча індустрія почала вимагати резерв висококваліфікованих робітників, яких існуюче кріпосництво аж ніяк не могло достачати. В февдальній Росії почали виринати нові проблеми, а вікова відсталість її від розвитку Європи комплікувала поєднання модерних вимог із февдальною дійсністю.

Так протягом 19-го ст. в Росії доходить до зустрічі між історичною московською відсталістю, а модерною європейською індустріалізацією із всіма похідними явищами як нагале постання пролетаріату в до-слівному значінні того слова, бо проданий в місто кріпак не приносив з собою нічого більше, крім робочих рук. Тут у спільних брудних і примітивних бараках досягали його пропагандисти соціалізму, які намагалися зробити з того затурканого кріпака »авангардиста революції і прогресу«.

Маючи на увазі безтрадиційність міського робітництва в Росії, його недавнє безпосереднє кріпацьке походження, нуртуючі в російському суспільстві сві-

тогляди і історичний розвиток Московщини в цілому, можемо краще зрозуміти не тільки появу большевизму в Росії, але і сьгоднішнє положення ССРСР. Цар Александр II мав висказатися: »Краще буде зробити селян вільними згори, ніж вони мають звільнити самі себе знизу«. Не забуваймо, що в ті часи селянське населення російської імперії виносило $\frac{4}{5}$ загального числа населення. Це була дійсно імперія кріпацького невільництва, якій подібності не знаходимо ані в давній Київській Русі-Україні, ані в пізніших європейських державах.

Alexander II протягом свого володіння намагався змінити ту понуру російську дійсність і час його володіння називасмо другим етапом »європеїзації« Московщини. 17. 2. 1861 р. він видає маніфест про знесення кріпацтва в Росії. В 1870 р. Alexander II дозволяє містам самоврядування, а в країні вводить земства, як органи самоуправи земськими областями. В 1874 р. приходить загальна військова служба, а в дальшому слідуєть реформи державного і карного права, та реформа навчання. Alexander II опрацює також проект конституції, який передбачав створення народнього представництва, як дорадчого органу (яка одначе діждалася реалізації щойно в 1906 р.). Міністр фінансів Вітте працює над розбудуванням індустрії і з тією метою Росія вводить високі митні оплати на імпортовані товари, а в країні розбудовується шляхи сполучення (будова транс-сибірської залізниці). Для здобуття фінансів держава заводить горілчаний монополь.

Усі ті реформи були рівночасно зумовлені імперіалістичною політикою Москви (Турецька війна 1877/78 і японська 1904/05), бо ті вже модерні війни не можна було вести при відсталій аграрній системі Росії.

Зупиняючись ще на знесенні кріпацтва, слід відмітити, що воно вже в самому принципі не було пе-

реведене розумно і доцільно, а наслідки тієї таки піврозв'язки скоро стали наявними. Знесення кріпацтва відбулося на базі задержання «мірової» системи і селянин, незалежно від того, що наділена йому земля фактично ставала власністю цілого «міру», мусів платити високі оплати, а це знову створювало нові гнізда незадоволення. Землю було поділено на десятини і в середньому на голову приділено 4 десятини. В той спосіб великі родини одержали куди більше землі, ніж малі. Після реформи Столипіна, яка сприяла виступам з «міру» і творенню приватних господарств, дійшло до поділу селян на багатих (кулаків) і бідних (сільську бідноту — пролетаріят), що незабаром стало нещастям Росії ч. 1. Початків того нездорового стану в селі слід шукати в першу чегу в погано проведеному відкріпаченню. Перша статистика після звільнення селян показує: 10 млн. малоземельних селян, 9,6 млн. багатоземельних, 8 млн. селян-поселенців на маєтках царської родини (т. зв. афаназії), 2 млн. двірських селян (фільварочних), які в силу неспроможности організувати власний двір, залишилися наймитами при дворах. Ясно, що при наділюванні селян землею доходило до несправедливостей і в загальному поміщики-дворяни відступали їхні найгірші землі, а з другої сторони жадали найвищих цін. Коли пізніше дійшло до браку землі для дальших наділів селянам, вони з заздрістю дивилися на найкращі поміщицькі лани. Спадковий поділ маєтку між дітьми, перенаселення села і відсутність більших індустріяльних центрів в Росії, скоро доводили до загального земельного голоду і створювали підґрунття для пізнішого смертельного гасла Леніна: «Земля селянам!» Ту небезпеку розпізнав міністр Столипін, який шляхом індустріялізації Росії хотів забрати із села людські надвижки і безземельних селян. Столипін, сторонник російського націоналізму і консерватизму, хотів створити сильне і заможне селянство, яке мало

стати остосю царизму і протиставленням наростаючій революційній хвилі.

Безперечно, намагання Столипіна знищити колективну «мірову» форму могли зупинити вплив соціалізму на село, але ті реформи прийшли надто пізно і вимагали довшого часу для їхнього здійснення, а тим часом дійсність не дала йому нагоди і Столипін впавав жертвою противників. Крім того російський скрайній націоналізм Столипіна і його вороже ставлення до українців і інших неросійських народів аж ніяк не йшли в напрямку загального вдоволення населення царської імперії. Вкінці реформи Столипіна виказали ще й інші недоліки. З «міру» виступав тільки сильніший і вже заможніший селянин, який зміг вдержатися, а слабші попадали в довги і були змушені відпродувати свою землю та йти шукати заробітків в місто, або, ще частіше, залишатися в селі і йти в найми до багатшого. Отже поділ далі поглиблювався. З часом поставала «ціла армія» сільської бідноти, яку згодом зумів найкраще використати Ленін, віддаючи їй «награбоване» на короткий час, щоб потім знову перетворити її, тепер вже на рівні з уцілілими при житті «кулаками», в модерний обдертий большевицький пролетаріят.

Останні 20 років 19. ст. стоять в тіні двох призвиць: міністра фінансів гр. Вітте і Оберпрокурора синода Победоносцева — як символів відновлення союзу між царською автократією, а «православним» вітарем. В тих роках на царському дворі залюбки вживано панславістичних ідей, як засобу російської закордонної політики, а точніше, для останніх завоюницьких війн Росії. В самій імперії в той же час посилено русифікацію українців, поляків, білорусинів, жидів, над якими, за підшептом державних органів, російські маси справляли дикі оргії нищення і морду. Щоб відвернути увагу мас від внутрішніх труднощів, царська охранка провокувала жи-

дівські погроми, за які до сьогодні ніхто з росіян не поніс заслуженої кари.

Паралельно до росту офіційної реакції, зростало і внутрішнє незадоволення, а зокрема в тому часі почав зростати нігілізм і тероризм. В 1881 р. жертвою терору паде Александр II з руки студента, який при атентаті і загинув. Французи і англійці, вбиваючи своїх монархів, старалися притримуватися юридичних форм суду, москалі воліли стріляти із-за рога, або, як большевики, в спину і то разом з дітьми. Наслідник Александра II, його син Александр III (1881-1894) не пішов слідами свого батька в реформаторській праці, а повернувся до традиційної московської форми — тиранії і автократії. Він шукає опертя в церкві і, будучи душевною слабиною, віддав дійсну владу в руки відомого Победоносцева, який був справжнім репрезентантом скрайньої реакції. І знову один студент пробує атентату на царя, але стоячий при ньому селянин вибиває йому з рук зброю. В зв'язку з тим невдалим атентатом страчено брата Леніна. Певно, що та подія мала вплив на формування самого В. Леніна і момент пімсти в житті Леніна відіграв велику роль. Ленін рівночасно виніс свою першу науку і досвід, мовляв, шлях атентатів на царя не веде до бажаних змін. Треба шукати іншого шляху, який незабаром знайшов він у марксизмі. Російські соціал-революціонери осталися при особовому тероризмі до останніх днів їхнього існування. Александр III помер зовсім несподівано і незалежно від його сильного зовнішнього вигляду він ціле життя був хворим — як і його імперія, в якій проходив тяжкий процес внутрішньої недуги.

В 1898 р. Плеханов організував соціал-демократичну партію Росії, яка незабаром виплекала большевизм.

В 1894 році вступає на царський престіл Микола II.

Доля судила йому бути останнім російським царем і завершити 300-річний період володіння Романових, та бути свідком зміни автократичного царату большевицьким тоталітаризмом. Микола II був свідком двох революцій, в часі яких він показався слабою і нездбною особистістю, за що в кінці мусів платити власним і цілої родини життям. Московський дуалізм трону і вівтаря з одної сторони, а з другої суспільства, зглядно його революціонерів, завершився покищо в большевизмі, який був рівночасно дитиною — байструком російської минувшини.

Не звертаючи більшої уваги на внутрішні труднощі, невдоволення поневолених народів, відсталість цілої країни, Микола II шукає виходу із того безперспективного положення в імперіялістичній закордонній політиці, бажаючи відвернути тим увагу населення від внутрішніх питань. Звідси російсько-японська війна в 1904/05 році і самовільне вступлення в першу світову війну в 1914 році. Він, як і багато його попередників, шукав порятунку і розв'язки в ортодоксії, а виразником того російського фаталізму став Распутін — символ російської відсталості, хаосу, грубості і забріханості.

Під тиском революційних рухів цар рішається на піврозв'язки, непродумані до кінця реформи, виразом чого стала I. Дума в своїй побудові нездбна провести реформ держави. Програна війна з Японією в 1905 р. довела до посилення анти-царських настроїв і розрухів, які маніфестуються січневим повстанням 1905 р., відомого в історії як «кривава неділя». На тисячні незброєні маси, зібрані під царським двірцем в Петербургу під провокаційним проводом попа Гапона, за наказом нерозумного царя військова охорона відкриває вогонь. Падуть численні трупи, стискаючи в руках святі образи і церковні хоругви. Царський режим — носій і стілець ортодоксального вівтаря — видає наказ стріляти в сліпо віруючі маси

і образи святих, перед якими і цар, про-форма, схилився. І знову яка подібність російської історії, коли то московські большевики тисячами і мільйонами винищували і ще сьогодні винищують українських, балтійських, польських і мадярських і інш. робітників — себто за Марксом — двигунів і опору соціалізму, перед яким московські сталіні і хрущови так часто «поклоняються». На вістку про «криваву неділю» в Петербурзі, німецький цісар Вільгельм II висловився: «Я був би показався перед народом і промовив до нього, як батько до дітей». Так думав і реагував європеець.

Тією кривавою розправою із безборонним народом царат не тільки розбив у того народу елементарне довір'я до влади, але і поставив під сумнів авторитет самої православної церкви в тих же масах, які були найбільш відданими «Богу і царю» та кадрами, що вмирили «за одиноко вірного царя і одиноко вірну церкву». Царська автократія сама підготовляла шлях своїй зміні — большевизмові. Пізніші потягнення царя в напрямку пом'якшення автократії вже не могли відвернути наростаючих змін. 30 жовтня 1905 року цар проголошує конституцію, в якій обіцяв загальне виборче право і вперше покликає кабінет міністрів, який був подібний до європейських. 10 березня 1906 р. цар відкриває перше засідання I. Думи. Скоро, одначе, виявилось, що царат не думає поважно про демократизацію режиму імперії, а покликання Думи мало мати пропагандивний характер. Дума мала бути демократичним формалізмом — кулісою для реакційної в її суті московської системи. Європейський парламентаризм повинен був стати прикриттям російської реакційної дійсності. Большевики одержали в тому випадку гідного вчителя і попередника.

РОСІЙСЬКІ СОЦІЯЛ-РЕВОЛЮЦІОНЕРИ

Генетично російські соціал-революціонери виводяться із «народнічства» першої половини 19 ст. і світоглядом нагадують утопічних соціалістів в Європі. Початків тієї течії треба шукати в 40-их роках 19 ст., а між основоположниками, згідно ідейними вістунами бачимо як Герцена, так і Бакуніна. Першим теоретиком соціал-революціонерів був економіст Н. Г. Чернишевській. У відміну до Герцена, він не вірив у занепад Європи і обстоював своєрідну синтезу двох світів на російських просторах. Чернишевській уважав, що «мір» на селі, а артілі (кооперативи) в місті повинні стати основою модерного соціального руху, який в засаді не змінить історичного розвитку Росії. Те розпізнання стало основою для найбільшого теоретика соціал-революціонерів П. Л. Лаврова, а пізніше і Н. К. Михайловського — двох найбільш визначних теоретиків Росії другої половини 19 століття. Лавров, перебуваючи в більшості в Швейцарії, видавав журнал «Вперіод», який мав засадничий вплив на розвиток соціал-революційної думки в Росії. Він сам в багатьох своїх тезах був одної думки з Марксом, а головню в питанні розуміння і інтерпретації явища капіталізму. Розбіжності починалися в роздумуваннях над дальшою долею людства в епосі по-капіталістичній і над питанням метод поборювання капіталізму. Основна різниця між ними полягала в методі переходу до

соціалізму; Маркс заступав думку необхідности революційного перевороту і диктатури пролетаріату, себто узалежнював стадію реалізації соціалістичного суспільства від наявности і росту пролетаріату — як основного двигуна його соціалізму-комунізму, а Лавров уважав, що людство, а зокрема Росія може перейти до соціалізму безпосередньо із російського «міру» — як передstadії його соціалізму, в якому двигунами мали стати селянські маси, себто велика більшість населення в тодішній Росії. Лавров розвивав т. зв. методу можливостей в історії, яка мала стати базою революційного, але не матеріалістичного розуміння історії. Його ідеалом було намагання підготувати солідаризм між людством і посилення критичного думання. Після того як універсальні тенденції і намагання християнської релігії і головно європейської філософії залишилися наявно нездійсненими і завели саме в питанні універсального поширення, на думку Лаврова, солідаризм соціалізму з його основним для всіх людей принципом праці, повинен зайняти місце попередніх релігій і світоглядів і здійснити суть історичного розвитку людства — універсализм, як послідну стадію людського розвитку взагалі. Соціалізм добачає він як тезу в усіх великих універсальних науках людства, позаяк він забезпечує розвиток одиниці і розвиток солідаризму між людьми. Корінням в усіх історично-філософських ідеях Лаврова є теорія можливостей. Він не вірить у можливість повно-абсолютного значення одиниці і тому наука не може бути останньою інстанцією самовизначення людини. Тільки намагання і стремління усіх людей спільно дають можливість для відкриття нових розвиткових горизонтів для самовизначення одиниці, а звідси і вимога спільної ідеї солідаризму в усіх фазах розвитку народів, як дійсної русійної сили всілякого позитивного прогресу. У відношенні до Росії Лавров видвигає дві прикмети, які є характеристичними для тієї країни:

деспотизм і політична неволя, проти яких треба перше боротися, щоб відтак можна було підготувати шлях до продуктивної діяльності працюючих клас. Вихідною коміркою для дальшого розвитку російського суспільства повинен залишитися «мір» і стати зав'язком майбутнього солідаризму. Лавров зібрав свої думки в праці п. з. «Історія соціалізму і російське двіженіє». (1883 р.)

Діяльність Н. Михайловського остаточно формує революційне народництво соціал-революційного напрямку і концентрується більше над гармонійним розвитком критичного думання одиниці та тезою, за якою слід досягнути найвище щастя для найбільшого числа людей, як і над наголошенням окремішности та своєрідности російського історичного розвитку. Його закріпленою тезою залишається вимога переходу Росії до соціалізму, не дождаючи зрілого капіталізму.

В 90-их роках 19 ст. ідеї соціал-революціонерів стали об'єктом гострих нападів і критики із сторони марксистів, соціал-демократів, які відкидали всіляку своєрідність Росії і обстоювали закони розвитку європейського соціалізму. Група «Освобождення праці» (Плеханов, Аксельрод, Засуліцева) була головним противником російської орієнтації на «мір», як клітини специфічного російського соціалізму, і тому вітали реформи Столипіна, від яких надіялися розвитку в дусі марксизму, себто постанови пролетаріату, соціального зрізничкування села і зросту російської індустрії, як бази, на якій зможе відтак успішно поширитися соціалізм марксистівського виду, оформлений на прикладі індустріальної Англії. Біля 1874 р. з бувшого народнього руху постає група «Земля і Воля», яка в 1879 р. розпадається на «Народню Волю» і «Чорний Переділ». «Народня Воля», якої головними провідниками були Чайковський і Нечасев, обстоювали ідеї політичної свободи і примі-

новання терору, як методи боротьби. Не сам народ, але його інтелектуальне керівництво, або відомі нам уже фахові революціонери повинні займатися революцією і її здійсненням. В їхній тактиці і діяльності знаходимо також багато характеристичних прикмет, які пізніше зустрінемо в большевиків і в їхній тактиці. Сам Нечаєв являється холодним і цинічним типом з жорстокими прикметами. Сьогодні відомо, що він мав великий вплив на Леніна і його методи боротьби та думання в роках революції.

Виконавчий Комітет «Народної Воли» складався із трьох осіб, які тримали в своїх руках повноту влади над цілою партією. В листі до царя Александра III комітет партії домагався негайного скликання народнього представництва і передачі влади народів. У випадку відмови, грозили вибухом загально-го повстання, що залежить виключно від трьох осіб. 1880 р. «Народня Воля» організувала атентат на Александра II.

Друга група «Чорного Переділу» залишилася на старих народницьких позиціях. Вона ініціює відродження народництва, відомого в історії під назвою «друге народництво», із завданням просвічувати народні маси. До тієї групи, крім інтелектуалістів, належали вже й селяни та робітники. Большевицький історик М. Покровській назвав народництво і рух соціал-революціонерів світоглядом маломіщанської інтелігенції. Він писав: «Наколи Лавров і Михайловській навчали як треба розуміти життя, так опісля прийшли другі, які навчали як треба діяти.» Тими другими, звичайно на думку Покровського, були соціал-демократи, а зокрема група большевиків. Сам Покровській і не приховує ролі соціал-революціонерів, як підготувачів большевицької революції. В 90-их роках та група osiąгає вершок свого розвитку, при чому тепер частинно вже відмовляється від тез про своєрідний розвиток Росії, а призначення «міру»

переформовується в напрямку допасування до європейського соціалізму. Те світоглядове переформування стало конечно потрібним з огляду на частинний успіх реформ Столипіна.

В 1901 р. засновується всеросійська партія соціал-революціонерів, яка в революції 1905/6 років відіграла важну роллю. Новими керівниками партії стають В. Чернов і П. Ткачов. Соціалізація землі стала головною точкою програми проєкту «Революційної Росії» (1903 р.) і тому партія шукала вже прихильників головно на селі, а не між міським робітництвом, яке знову стало полем впливів для соціал-демократів.

Ткачов навчав про потребу вдержання державного апарату, якого не треба нищити, а тільки намагатися дістати його в свої руки. Він розпізнав рівнож саме психологічне явище революції, твердячи, що революція не є ділом більшості населення, а виключно активної меншости. Заступав рівночасно потребу сильного диктаторського і централістичного уряду. В переписці з Енгельсом заступав думку, що і Росія, не вичікуючи зрілого капіталізму, через революцію може дійти до соціалізму. Отже бачимо, що удержавлення большевизму не було думкою Леніна, а Ткачова, соціал-революціонера. Партія соціал-революціонерів осталася при особовому терорі до останнього дня її існування.

Політична афера з агентом Азефом (1908) часово послабила вплив і значіння соціал-революціонерів, з чого в першу чергу скористали большевики. В часі війни провідник партії Чернов підписав разом з большевиками маніфести проти війни, творячи в той спосіб спільний фронт дії і відповідальности за пізніші наслідки тої дії. В час революції 1917 р. праві соціал-революціонери пішли на певну співпрацю з іншими демократичними партіями і не посміли провести законно соціалізації землі, за що десятками літ

вели широку пропаганду і наставляли російські маси на соціалістичне думання. Ліве крило соціал-революціонерів пішло на тісну співпрацю з більшевиками, при чому в тому союзі провідництво перебравли більшевики.

Український соціал-революціонер М. Ю. Шаповал, автор праці «Революційний соціалізм на Україні» (Відень 1921), дорікає російським соціал-революціонерам правого крила: «...коаліція з буржуазією спричинилась до того, що червоний прапор з рук Чернова перейшов до рук Леніна». Парадоксом був факт, що закон про соціалізацію землі — себто основне кредо соціал-революціонерів, підписав... Ленін! Шаповал пояснює успіх більшовиків в 1917 р. так: «Секрет успіху революційних марксистів, на мою думку, в тім, що вони перейняли кращу частину з тактики революційного народництва, але, приточивши її механічно до марксистівської ідеології, зложили під себе цим самим міну неспіху... В питанні про селянство — в програмі, і про терор — в тактиці більшевики стали на ту позицію, де були соціалісти-революціонери...» Той сам Шаповал, який грозить у згаданій праці «єгипетськими карами» для усіх несоціалістів в Україні, відкрито визнає, що українські соціал-революціонери прийняли програму і тактику російських соціал-революціонерів, які бажали ввести в Україні терор, якого і Сталін не соромився б.

В історичному змислі є усі дані на те, щоб очеркнути російських соціал-революціонерів співтворцями сьогоднішнього більшевизму і інспіраторами більшевицької революції. Вони допомогли Ленінові зреволюціонізувати село, щоб відтак успіх передати більшовикам. Зрештою, ліве крило партії соціал-революціонерів масово вступило в ряди російської комуністичної партії.

До останніх провідників соціал-революціонерів на-

лежали: Плехев, Азеф — одночасно агент царської охоранки, Савінков і Керенський, якого проф. Рімша — професор історії східної Європи в німецькому університеті Ерлянген — в своїх викладах в 1948 р. назвав предтечею фашизму. Супер-націоналістичне російське забарвлення, мундурова демагогія і намагання в напрямку національного російського централізму дійсно ставлять Керенського в початкову колону фашизму. Навіть в обличчі смертельної загрози від більшевизму, Керенський усіма засобами перешкаджав і спиняв визвольні національні змагання українців, балтійських народів і народів азійської частини царської імперії. Вдержуючи силою минулі царські загарбництва, Керенський відійшов від демократичних принципів, які сьогодні на американській землі облудно видвигає в надії на поміч світових демократій при реставрації російського фашизму.

МАРКСИЗМ У РОСІЇ

Як ми бачили, вже в половині 19 століття деякі росіяни, буваючи за кордоном, познайомилися із марксизмом. Першими переносниками європейського соціалізму, а зокрема марксизму на російський ґрунт стали «західники» і в тому Герцен, Плеханов та Ленін стоять в одній лінії розвитку. Сам Плеханов приходить із народництва, переймає спадщину Герцена і засновує першу в російській імперії соціал-демократичну партію марксистівського характеру, яку відтак перебирає Ленін. Рівночасно ми бачили, що із зростом індустріалізації, зростає в імперії і робітнича кляса, яка при кінці 19 ст. творить приблизно 10% загального числа населення російської імперії. В металевій індустрії в 1887 р. було zatrudнених 103 000 робітників, а в 1897 р. число це доходить до 153 000. В текстильній індустрії в тому році маємо 642 000 робітників. Усі інші ділянки індустрії zatrudнювали біля 100 000 робітників. Загальна кількість населення в імперії в ті роки виносила 85 мільйонів, отже одержуємо в той спосіб виразно подане в горі відсоткове відношення, яке наявно демонструє ілюзійність російських марксистів в їхньому намаганні при тому стані здійснювати марксистівський соціалізм в Росії. З тих даних випливає рівночасно розпізнання, що не сам марксизм в Росії був двигачою революційною силою, яка вибухла з російськими пристрастями в 1917 році, але в не

меншій мірі й інші суспільні історично-російські течії, які знайшли можливим скинути царизм і встановити тим усім течіям і традиціям відповідаючу суспільно-політичну форму в вигляді большевизму.

В тій, наскрізь аграрній країні основною русійною, революційною силою, на переломі 19 і 20 століть, були соціал-революціонери, без участі яких большевицька революція в 1917 р. була б утопією і незначним фрагментом в історії Росії.

На питання російського марксиста Зазуліна про вигляди марксизму в Росії, Маркс відповів, що розвиток Росії є інакшим, ніж європейських держав, чим він офіційно заперечував всляку надію на здійснення його науки в тій же відсталій Росії. Та постава Маркса рівночасно доказує нам, що він не знав історії Росії і не був зорієнтований у внутрішньо-російському розвитку, а його переконання в можливості примінення його тез виключно в індустріальних країнах західної Європи скоро розійшлися із дійсністю. Ніхто інший, а Росія і Ленін подбали про те, щоб доказати засадничу невірність т. зв. «наукового соціалізму» з його претенсіями непомилности при інтерпретації цілости життя. Звичайно, большевики перебрали науку Маркса в їм питомий спосіб і на транспарентах свого кредо поспішилися проголосити «непомилність» ними і на їхній спосіб здійсненого «наукового соціалізму» — на глум не кому іншому, а самому Марксові.

Перші страйки в російській імперії і криза індустріальної промисловости в рр. 1881-86, довели до створення перших робітничих організацій. І так столяр Чальтурін організує «Північно-російський робітничий союз», а в Одесі постає «Південно-російський робітничий союз» в половині сімдесятих років 19 ст. Ті гуртки не мали ще чисто марксистівського характеру і доперва Плеханов (1857-1918) засновує в 1898 р.

в Мінську чисто марксистівську організацію «Група визволення праці». В слідуючих роках постас цілий ряд марксистівських організацій і до одної з них в Петербурзі належав Ленін.

Перебуваючи роками на еміграції в західній Європі, Плеханов почав видавати в Штутгарті (Німеччина) першу марксистівську газету російською мовою «Искра». Пушкін ужив у своїх поемах звороту: «З іскри розгориться вогонь», що відтак взяв собі за мотто і Ленін. Після негативної відповіді Маркса, росіянин Плеханов висуває тезу про ідентичність розвитку Росії з європейським і можливість здійснення соціалізму в Росії в найближчій майбутності. На першому конгресі другого Інтернаціоналу бере вже участь шістьох росіян, в тому числі й Плеханов, який тоді заявив: «Завданням революційної інтелігенції є познайомитись з науковим соціалізмом і ту науку поширювати між робітничими масами. Революційний рух у Росії може прийти до перемоги тільки через боротьбу робітників, це означає тоді, коли робітники будуть організованими.»

Як протизахід перед поширенням марксизму в російській імперії, начальник поліції Зубатов опрацьовує план створення робітничої організації, що складатиметься виключно із професійних робітників і стоятиме під сталим наглядом та контролею туди засланих поліційних агентів. З тією метою було почато організовувати робітничі бібліотеки і театри та інші соціально-культурні влаштування для відтягнення робітничих мас від впливів марксистів. Одним з таких державно школених робітничих агентів мав бути піп Гапон, організатор походу відомої «кровоавої неділі» в 1905 р. Та найбільша провокація царського уряду в кінцевому результаті досела до ще дальшого роздору і ворожнечі між суспільством і урядом з користю для революціонерів.

Поширення європейського марксизму в Росії називаємо третім етапом спроби європеїзації, при чому і ця остання, як і дві попередні, відбулася шляхом насильства, тому і не диво, що російський мужик ставиться до Європи з повним недовір'ям, мовляв, звідтіля приходить сила, яка заставляє його міняти певний втертий триб життя. На ділі, одначе, питання не стоїть в такому порядку і напрямку впливів та наслідків. Слід мати на увазі, що розвиток Московії-Росії в цілому історичному перебігу є відмінним і тому вже амбітні намагання російських царів, чи сьогоднішніх кремлівських вождів, насильно втискати російську суть в європейські рамки є насиллям над природним розвитком і як історичний досвід вчить, веде все до різних і відмінних наслідків. Як у минулому, так і вже в наші часи, Росія, перебираючи певний європейський світогляд-науку, негайно спиняє його природний розвиток і, вмістивши його в російську історичну духовість, доводить до того, що дана ідея залишається не тільки застоюною, але і в дальшому тратить свої вихідні прикмети за рахунок російських впливів, зглядно російського орудування тією ж ідеєю. На прикладі соціалізму це розпізнання набирає окремої важності. В Європі марксистівський соціалізм диктатури пролетаріату був тільки одним із варіантів в циклі розвитку соціальної думки і на сьогодні марксизм виразно тут відживає, а на його місце, як більш поступовий і людський, приходить соціалізм парламентарний — демократичний, який не зрікаючись ідеалів соціалістичної рівноваги, шукає гуманітарних форм здійснення, вчисляючи загальний розвиток людства в усіх видах. Тут вистачить згадати французьких, італійських, німецьких і англійських соціалістів, які мали вже не раз нагоду мати державні уряди в своїх руках, але ніколи не пішли на встановлювання в їхніх країнах соціалістичної різни мільйонів громадян в ім'я віджилих фраз Маркса.

Зовсім інакше розвинулися події в Росії, де марксистська фразеологія, виготовлювана на старий англійський плац 18 і початків 19 століть, злилася з московськими історичним тоталізмом і старо-монгольським месіанізмом з відновленою слов'янофільською нетерпимістю, стала найбільшою реакцією 20 століття, а сам європейський соціалізм дочекався від тих же росіян критики за «зрадництво Маркса і соціалізму». В минулому московське православ'я подібно висловлювалося на адресу європейського католицизму і протестантизму, щоб відтак вступити на службу большевицької тиранії, себто «одинокі вірно соціалізму.»

Отже в «нещастю» Росії винні не європейські ідеї, а виключно московська суть, що повертає навіть і деякі добрі заміри в протилежність. Столітнє відмежування від Європи і світу ще не скоро дозволить москалям визбутися жорстокости, як методи політики і життя. Згаданий уже в цій праці російський філософ Бердяєв очеркнув большевиків не максималістами, а мінімалістами, тому що вони в роки бунту російських мас залишили зраненій мужицькій душі повну свободу і дозволили тій душі на виладування усіх її пристрастей до масової різанини і дикого грабунку включно. Ленін тільки доливав оливи до російського вогню і вчичкував, коли грабіжник і вбивця насититься своїм дикунством. Він знав добре, що відтак той московський мужик знову дозволить наложити собі тим разом червоні кайдани.

Владимір Ілліч Ульянов — Ленін народився в 1870 р. в міщанській сім'ї в Сімбірську. Вже в студентських роках являється активним діячем соціал-демократичної партії. Життя його є наскрізь прикладом професійного революціонера і веде його від правничих студій до активної партійної діяльності, арештувань, заслання на Сибір, еміграції за кордон, повороту і знову втечі до Фінляндії, щоб відтак перебрати ро-

сійську революцію і її в змислі власних плянів закінчити. І скрізь, де він не був вся його енергія, жертви і думки належали одній цілі — революції, яка для нього була найвищою ціллю і змістом його життя. В студіях про Леніна і большевицьку революцію в Росії помічається поділ думки в оцінці тих явищ. Одні твердять, що в Росії мусіло дійти до того, до чого тяжів історичний розвиток Московії-Росії, а інші твердять, що дійшло до того, чого хотів Ленін, як надто сильний індивід. З нашого критичного перегляду пробивається одначе розпізнання, що таке ставлення питання «а пріорі» є невірним. Ми заступасмо погляд, що в випадку большевицької революції історична каузальність мусить бути зокрема узгляденною, позаяк кожний майстер, для створення певної речі, мусить мати даний матеріал з якого, чи в якому витискає свій специфічний твір — продукт. Матеріалом була довго формована історична російська дійсність, а майстром прецизійна наука Маркса в руках геніального демагога Леніна. Отже заслуги успіху треба на однакові частини поділити і тому на очеркнення існуючого від 1917 р. ладу в Росії не вживаємо слова комунізм, а большевизм. Не заглиблюючись тут в теоретичні студії ества комунізму в змислі Маркса і Енгельса, відмічасмо, що в багатьох ділянках між ним, а здійсненим російським большевизмом існують навіть засадничі різниці, хоч би система советів — рад, якої в марксистів не зустрічаємо. Другою основною різницею є наявність централістичного державного апарату, що як вже було відмічено, почав творити Ленін скоріше за взірцем російських соціал-революціонерів, ніж за марксистом. Ті і інші відмінності відомі під очеркненням «ленінізм-сталінізм» є маркантними прикметами російського большевизму.

Переломовою подією і зворотною точкою в житті Леніна та російської соціал-демократичної партії бу-

ло розбиття партії на меншевиків і большевиків на другому партійному з'їзді в Лондоні, в 1903 р. На порядку нарад стояло питання особового складу редакції газети «Іскра». Ленін своїм гострим зміслом скоро розпізнав значіння і важність пропаганди, голошеної пресою, на яку мається безпосередній вплив. Він із цілим своїм темпераментом стає до змагу за обсадження редакції людьми, які стояли в попередніх партійних дискусіях по його боці. При голосуванні він і Зінов'єв одержали більшість голосів на пропоновану ними листу. В меншості опинилися Плеханов і Мартос. Так Ленін став не тільки провідником партійної фракції, але і міг свobodно використати партійну газету для своєї пропаганди. Це було першим великим успіхом Леніна в напрямку оволодіння передпіллям революційного розвитку.

Особа Леніна була вже надто частим предметом дослідів і тут попробуємо зібрати основні риси та прикмети його індивідуальности і з його праць вибрати основне, що на нашу думку привело до успішної большевицької революції. В бутті Леніна зустрічаємо багато неросійських прикмет, які і вказують на його мішане слов'янсько-азійське походження. Передовсім він любив прецизійність, а на кожноразову дійсність негайно шукав відповіді. Той його нахил пробивається із майже усіх його писань, які в більшості є посвячені часово-актуальним питанням і положенням. Його нахил в сторону дійсности робить з нього клясичний примір реального політика. Ленін писав: «Моя наука не є жодною догмою, а тільки повштовхом до дії.» В назрілих моментах він ставляв проблеми на вістря ножа і намагався ясного, часто радикального рішення. Його найвищим принципом була боротьба за владу і тут він уподібнюється до Ткачова та Чернова не менше ніж до Маркса. Ленін був проти особистого терору, не дожидаючи окремих успіхів із такої боротьби з

його противниками, але одержавши владу в свої руки, легко переходить до масового терору, який можна порівняти лишень із методом Івана Лютото. Він же і безкомпромісовий тактик, який з калькуляційних причин іде з різними партнерами в напрямку своєї цілі, а осягнувши її, негайно покидає своїх партнерів і брутально виступає проти них, щоб не зайшла потреба ділитися успіхом з ними. На даному етапі шукає нових партнерів і події повторюються в ідентичному зміслі. В час революції він іде з усіма невдоволеними царським режимом до здійснення гасла «вся влада советам», як першої фази революції, а осягнувши їхнє створення, уже з іншими партнерами іде до цілковитої диктатури пролетаріату, зглядно большевицької партії. Меншевики зрозуміли слово «диктатура пролетаріату» як провідництво більшости народу, Ленін відкидає такий погляд і стає по стороні Ткачова. Його гасло було: «краще певна і боева меншість, ніж пасивна і непевна більшість.» В брошурі «Що робити?» вимагає провідних кадрів революції — революціонерів по фаху, панування меншости і державної влади. В той спосіб Ленін став творцем т. зв. «ленінізму», про який писав Сталін: «Ленінізм є марксизмом в капіталістичному оточенні, це є теорія і практика диктатури пролетаріату.»

Ленін скоро розпізнав, що в західних європейських державах не дійде до комуністичних революцій і тому творить тези про можливість встановлення комуністичної влади в одній державі, звідки можна було б підготувати комуністичний наступ проти цілого світу. Таким комуністичним бастионом мала стати Росія, де місяністичний ґрунт «спасіння всього людства» вже сотками літ був готований. Розрахунок Леніна на російський народ, як на двигуна нової імперіалістичної ідеї, був наскрізь оправданим і це великодушню потвердив сам Сталін після найбільш

щасливого для нього закінчення другої світової війни, яка завела большевицькі орди під мури Відня і Берліну. Ленін поспішився ще і з теорією про неминучість війн між капіталістичними державами, з чого мала користати «країна здійсненого соціалізму», і підсилювати в той спосіб далі московсько-большевицьке завойовництво. З інших новостей большевизму слід ще раз спинитися над організацією «советів робітників, селян і солдатів», які, на ділі, треба розцінювати як знаряддя партії і в дальшому розвитку, а головню в час диктатури Сталіна, совети втратили всіяке значіння, при чому сам найвищий совет СССР — Верховна Рада СССР не тільки за Сталіна, але і під хрущовським колективним керівництвом є тільки незначною декорацією і прикриттям большевицького тоталітаризму.

В цілому Ленін не залишив по собі більших теоретичних трактатів про політичні і соціальні науки. 16-томова збірка його писань в загальному є присвячена поодиноким практичним питанням, які в ті часи були актуальними. Ленінізм в основі — це тактика поступування комуністичних партій в часі революцій чи світових воєн, опрацьована на примірі подій в Росії і в світі в часі першої світової війни. Позаяк події не повторяються в ідентичному перебігу, ленінізм, як тактика майбутнього не має первнів епохальности — зрештою подібно як і «науковий соціалізм» Маркса.

РОСІЙСЬКИЙ ПАРЛЯМЕНТАРИЗМ

— ВІЙНА — РЕВОЛЮЦІЯ

«Октябрський» (жовтень) маніфест і покликання І. Думи, були першими спробами встановлення ближчого контакту між правлячою верствою, а громадським загалом. Незалежно від посередньої виборчої системи, що мала забезпечити урядовим партіям більшість в Думі, вибори принесли, як і можна було надіятися, більшість опозиційним партіям (ліберали, конституційні-демократи, партія праці — трудовики, соціал-демократи і соціал-революціонери). Аграрна реформа Столипіна стала першою причиною гострого поділу в Думі і коли опозиція стала твердо на своїх вимогах, цар Микола II проголошує, 21 липня, розв'язання першої Думи. Перша спроба парламентаризувати російську дійсність закінчилася скоро і з неуспіхом. Частина депутатів лівого крила виїхала до Фінляндії, звідки видала маніфест до російського народу з закликком не платити державних податків і здержуватися від виконування військової служби. Практичного результату одначе той заклик не мав. Столипін використав час між розв'язанням першої Думи і скликанням другої для частинного переведення своїх реформ.

В березні 1907 р. була скликана II Дума в слідуючому складі:

- 65 Соціал-демократів,
- 37 Соціал-революціонерів,
- 16 Народних соціалістів,
- 104 Партія праці — трудовики,
- 46 Польське коло,
- 30 Група мусулманська,
- 98 Конституційних демократів,
- 17 Козаків,
- 50 Безпартійних,
- 44 Октябристів (партія заснована на принципах окт. маніфесту царя),
- 10 Монархістів
- 1 Реформовані демократи

518 Разом.

Перед Думою стояло питання прийняття земельної реформи в змислі Столипіна, яка, як відомо, мала метою знищення російського «міру», що знову викликало невдоволення між лівими партіями. Соціал-демократів обвинувачено в тероризмі і виключено із Думи, а коли і ті заходи виказалися недостатніми, цар вдруге розв'язує Думу і визначає вибори до третьої Думи на 14 вересня 1907 р. Вибори ті попереджає новий виборчий закон, який сильно обмежив вплив сільських мас і його техніка відзеркалюється в складі третьої Думи:

- 50 Безпартійні — про-урядові,
- 89 Консерватисти (російська націон. партія),
- 153 Октябристи,
- 16 Польське коло,
- 23 Прогресивні,
- 64 Конст.-демократи,
- 13 Трудовики — тепер разом із соціал-демокр.,
- 20 Соціал-демократи.

Третя Дума прожила вже довше, бо до літа 1912 р., однак її діяльність була надто обмежена і вже через свій склад стояла на про-урядових позиціях.

Третю як і четверту Думу не можна очеркнути народнім заступництвом, бо діючий виборчий закон великій більшості населення імперії відбирав, згідно обмежував право голосу. Виборчий ключ дбав за обмеження числа делегатів від селянських мас, а запевняв успіх інтелігенції правого напрямку, яка стала по боці престолу, згідно між престолом, а думками про революцію.

IV Дума в складі подібна до третьої (1912-1917) мала вже 6 большевицьких депутатів.

Дня 1 вересня 1914 р. Росія виповідає Австро-Угорщині війну за її інтервенцію на Балканах. Гасло «оборони слов'ян» знову перекстилося через Росію і мало допомогти Москві загарбати Галичину, де українська відроджена національна свідомість збирала свої сили для відновлення самостійности України, а тим самим і розвалу царської імперії. Росія справді офіційно вступила в першу світову війну з кличем оборони слов'ян, але на ділі та війна для Росії означала розправу із національним відродженням українців — найбільшого по кількості слов'янського народу. Час перебування російської армії в Галичині і нищення українства, включно до вивозу митрополита Андрія Шептицького в Москву, є найкращим приміром для «російських турбот про братів слов'ян».

Першу світову і останню війну Романових підтримали, за винятком большевиків, усі депутати IV Думи — незалежно від того, що Росія вступила в ту війну добровільно з агресивними замірами. Большевики із партійно-тактичних причин голосували проти і після того їх арештовано. Однак незалежно від територіяльної величини і позірної сили, Росія скоро показалася цілковито нездідною для ведення модернішої війни. Національне переслідування і русифікація, внутрішня слабкість і хаос, нездідність уряду налагодити соціальне, господарське і політичне

життя, ідейна порожнеча царської автократії і столітній процес розкладу російського суспільства — не можна було заперечити і усунути шляхом кривавих фронтів, на яких царизм надіявся будувати своє дальше існування. Навіть Распутін, «мужицько-божий післанець» розпізнав наближаючі чорні горизонти для царської імперії і перестерігав царя перед воєнною авантюрою. Той самородний монах, про якого світова література знає цілі романи, зумів впливати на цілий царський двір, що в кінцевому ефекті доказує тільки духовий і моральний розклад того зліпка гвалтів, в якому виводилися тільки царські піддані-раби без власного людського обличчя, або анархісти, революціонери, анти-християни і взагалі ненавиджучі усе, що хотіло бути законом і порядком. Царська Росія не лишила по собі людей здорової середини і в тому її трагедія. Дві скрайності не навчилися в минулому шляхетного компромісу і тому при першій нагоді в 1905, а відтак в 1917 р. не знають для себе пощади. Шибениця і куля в потилицю були засобом вирівнювання поразок. Такої масакри власного населення, як це сталося в Росії в 1917 р. і пізніше, світова історія не мала нагоди реєструвати в більших скількостях. Позаяк большевики поставили на сторожі їхнього самодержавія ту саму царську шибеницю і наган, не можна надіятися, що еventуальне скинення большевизму в Росії і нею поневолених країнах, відбудеться якимось мирним шляхом, а навпаки, той московський наган жадатиме знову нових мільйонів жертв по обох боках барикади.

30 грудня 1916 р. князь Юсупов підступно вбиває Распутіна, а вже три місяці пізніше зникає царизм, а за нецільний рік пізніше, як проповідав Распутін, большевики вимордували цілу царську родину. Романови згинули з рук їхніх історичних байстроків і то без суду, без розправи, без права і моралі. Історії залишилося питання: придержувалася династія Ро-

манових протягом їхнього 300-літнього володіння права, моралі і християнських законів життя? Відповідь не може оправдувати большевицький морд, але вона нам пояснить, що большевизм був тільки логікою російської нелогіки в минулому. Ще в 1916 р. Октябристи вступили в партійний союз із Конституційними демократами, творячи т. зв. «Прогресивний блок», який мав більшість в Думі і скоро спричинив конфлікт із царем. Російська інтелігенція забажала перебрати спадщину європейського ліберально-демократичного століття і здійснити його в Росії шляхом усунення царату, який стояв на перешкоді політичним амбіціям тих людей. Тепер для тієї цілі вони рішилися використати війну, кінця якої не було видно, а з тим і успіхів, яких очікували вони самі на початку вибуху війни. Неуспішний перебіг війни для Росії здавався бути для них найкращою для того нагодою, при чому при їхньому захопленні лібералізмом і бажанням політичної влади, інтелігенція того середовища забула про два важні фактори, що стало її власним гробом: малочисленність інтелігенції у відношенні до загалу населення з одної сторони, і її нігілістична, анархістична та соціалістична діяльність з другої сторони, скоро показалися надто злими завдатками на перебрання ними політичної влади в Російській імперії. Інша справа була спеціалізація в розкладуванні суспільства, а зовсім інших кваліфікацій вимагало уміння керувати державним апаратом, в чому на ділі ті люди не мали жодного досвіду, бо царський режим не уважав цілими століттями за потрібне притягати власну інтелігенцію до співпраці в кермуванні державою, як це мало місце, напр. у Великобританії, де третій суспільний стан — міщанство — вчасно допущено до політично-суспільного життя держави. В горячці пропаганди різних ідей, російська інтелігенція сама довела до того, що російське залізо в міжчасі почервоніло, тоді коли ро-

сійська націоналістична інтелігенція в проводі Керенським думала, що воно залишилося брунатним.

Ще перед ліберальною революцією і перед зреченням з престолу Миколи II, повчав Ленін своїх сторонників: «Пролетаріят повинен приймати участь в міщанській революції проти феудалізму, а в міжчасі готуватися до своєї пролетарської революції.» Ленін показався більше консеквентним за своїх інтелігентських противників.

В березні 1917 р. президент Думи — Родзянко одержав наказ від царя розв'язати Думу, чому спротивилася велика більшість, яка постановила Думи не розв'язувати, а навпаки, покликати власний уряд. Камінь революції був зрушений. Волинські гарнізони (в більшості зложені з українців) перейшли на сторону Думи, на вулиці Петрограду вийшли тисячні маси робітників з вимогою усунення царату. Дума створила провізоричний комітет, який перебрав на себе обов'язок ведення державних справ. Туди належали: Родзянко, Шульгін, Мілюков, Чаїдзе, Некрасов, Ревські, Керенський і інші. В тому самому часі в Петрограді твориться другий провізоричний уряд — «Совет робітників і солдатів» з його ексекутивним комітетом, в якому загнуздилися в першу чергу большевики. 15 березня Микола II зрікається трону, а на вулицях Петрограду ідуть перші бої між урядовими і перейшовшими на сторону Думи військовими з'єднаннями. «Совет» проголошує відомий наказ ч. 1 до армії, яким руйнує військову дисципліну і приспішує повну деморалізацію армії. На вістку про березневі події в Петрограді, на просторах колишньої царської імперії вибухають національні революції, які ставлять собі ціллю повне національне визволення і усамостійнення від Московщини.

В Україні формується Центральна Рада — народно-парляментарне представництво українського на-

роду, яка незабаром покликає Генеральний Секретаріат — уряд відновленої української держави. 20 листопада 1917 р. Центральна Рада проголошує створення Української Народньої Республіки, а 22 січня 1918 р. IV універсалом затверджує повну політичну суверенність молодій українській державі.

25 березня 1918 р. в Мінську проголошує II Всебілоруський національний Конгрес Білоруську Народню Республіку.

28 квітня 1918 р. в Новочеркаську конститується «Рада спасіння Дону», яка проголошує Державу Всевеликого Війська Донського.

22 квітня 1918 р. проголошує відділення від Росії і самостійність Транскавказька Федерація, яка одначе вже 26 травня розв'язується, зглядно перетворюється в три самостійні кавказькі держави: Грузія — 26 травня, Вірменія і Азербайджан — 28 травня 1918 р.

19 грудня 1917 р. Фінляндія проголошує повну самостійність.

Протягом 1918 р. проголошують самостійність рівнож три балтійські держави: Естонія, Латвія і Литва.

Протягом 1920 р. усамостійнюються також азійські частини бувшої царської імперії: Шіва — 1 лютого і Далеко-східня Республіка — 6 квітня.

Після капітуляції Німеччини, Пілсудський проголошує 11 листопада 1918 р. самостійність Польщі на усіх трьох бувших заборах. Усі поневолені народи поспішали відокремитися від Московщини, з рук якої сотками літ переживали поневолення, знущання, русифікацію і економічний визиск.

Кли російський тимчасовий уряд, перше під князем Львовом, а згодом під Керенським, виступив проти самостійних рухів поневолених народів і за дальше ведення російської імперіалістичної війни, доля його почала скоро рішатися. Керенський не хотів того зрозуміти, що дальше ведення тієї беззмістовної війни зовсім не лежало в інтересах по-

неволенних народів, які становили більшість населення імперії. Продовження російської війни не означало визволення і тому усі ті народи рішилися самостійно приступити до здійснення національної свободи і соціальної справедливості. Керенській заплатив за ті помилки еміграційною тулачкою, а Росія відповіла большевизмом — як реакцією на події в самій Росії і розвиток до самостійництва між поневоленими націями. Ленін, який міг до певного ступеня свobodно порушуватися в російській псевдodemократії, вимагав: кінець війни, мир без контрибуцій і анексії, негайну передачу землі селянам, а фабрик робітникам, мир хатам, війна (різня) палатам, грабуй награбоване! Це були Леніна тактика, пропаганда, розпізнання дійсності і успіх. Бачучи непопулярність тимчасового уряду, його грубі помилки і успіх революційної агітації, Ленін рiшався завдати йому останній удар. 6/7 листопада 1917 р. вибухає большевицька революція, яка скоро змиває з лиця землі керенщину. Росія стала советською республікою з Радою народних комісарів як урядом РСФСР. Ленін зумів розпізнати та допасуватися новому розвитку на терені бувшої імперії і своєю діалектикою спритно використати сили національного пробудження. В партійному органі «Правда» Ленін писав ще 15 червня 1917 р.: «... жоден демократ не може заперечити права України на самостійність і відділення від Росії.» Його ставка на силу національного відродження не залишилася без успіху. Однак це була тільки діалектика і тактика, яка скоро показала великою большевицькою неправдою. Уже на третій місяць після революції, той самий Ленін висилає червоні орди на підбиття України і інших, в міжчасі усамостійнених, держав, щоб продемонструвати на ділі московсько-большевицьке розуміння гасла національної свободи, яке Ленін скоро обмежив до «національного по формі, а соціалістичного по змісті».

Захопивши владу, большевики скоро поспішилися припинити воєнні дії на фронті, виходячи з розпізнання, що продовжування війни проти сильних центральних держав в кінцевому ефекті доведе до втрати влади. Ціллю большевицької політики стало бажання закріпитися за всіляку ціну, при чому розуміння миру в марксистівсько-большевицькому зміслі виявилось найкраще в тактиці Троцького в часі переговорів в Берестю (Брест-Литовському) з мирними делегаціями Німеччини і її союзників. «Ні війна, ні мир» — ось це найбільш улюблений стан положення і в тому напрямку большевицького думання нічого не змінилось і то незалежно від того, чи в Москві сидить Ленін, Троцький, Сталін, чи Хрущов, чи хто інший. Ми знаємо, що большевицька Росія під конкретною загрозою німецької офензиви в 1918 р., скоро погодилася на підписання мирного договору з центральними державами в березні 1918 р. Тоді як Москва бачить перед собою сильнішого противника, негайно іде на поступки, щоб відтак при найближчій нагоді зробити відомі «два кроки вперед». Це не тільки тактика сьогоднішніх большевиків, але і Москви з 14-го століття у відношенні до тоді ще сильнішої імперії монголів.

З вибухом большевицької революції, Росія вибула із рядів держав антанти і рівночасно із європейської спільноти, куди Романовим пощастило в різних видах увійти. Коротке і трагічне союзництво часів другої світової війни скоро закінчилось, як неможливе для двох сторін, і Росія знову опинилася там, де бажав того Данілевський — по противній стороні, проти Європи, зглядно вже цілого вільного світу — іде прямо до здійснення свого історичного призначення: світ запалити, або самій згоріти!

Це, мабуть, останнє більше призначення Росії, історією було залишене російським большевикам, які в їхньому естві з'єднали усе призирство і ворожість московського мужика до культурно вищої і тому

ненависної Європи. Відомий філософ Освальд Шпенглер в II. томі на сторінці 232 своєї праці «Дер Унтерганг дес Абендляндес» так висловлюється про ту російську ненависть: «Немає більшого противенства від російського і європейського (Абендлянду)... ненависть проти чужого, яке затроє в лоні матері ще ненароджену культуру і неприємного жаху перед власною огидою, якої вершок починає надходити... Між тими двома світами немає жодного взаємного розуміння, жодного посередництва, жодного прощення».

Шпенглер в своїй історично-філософській аналізі протиставляє Толстого Достоевському, при чому першого називає минулим Росії і рівночасно батьком большевизму, а другого надходячою Росією і паралельно з тим ставляє його між Петром I., а большевизмом. Достоевський для Шпенглера є рівночасно святым, а Толстой тільки революціонером і знову в тому протиставленні заключає: «Від нього (Достоевського) одинокого, наслідника Петра, виводиться большевизм і не навпаки...»

Ми знаємо, що Шпенглер у своїй морфологічній студії про історичні циклі людства, шукав «наслідника» для «занепадаючої Європи» і його система порівняння історії Московії-Росії до європейської, як і ставлення Достоевського в «апостолів майбутнього» вказує чи зглядно натякає на це, що «перемниками» романо-германської Європи має бути саме Росія. Не диво отже, що Шпенглер опинився на столику Сталіна і других большевицьких вождів як кредо європейця, що підносив варварам Європу в пожертву і на поталу.

Звичайно, сьогодні усі песимістичні тези Шпенглера писані безпосередньо по першій світовій війні давно віджили і ніхто з істориків не бере поважно тих «передсказувань», які найбільше захопили чомусь «інтернаціональних большевиків», які навіть і в тому випадку не могли відмежуватися від російсько-

національних перспектив в дусі Шпенглера. Ми, звичайно, розуміємо большевиків як російських патріотів, коли вони мріють про «мир» в російському розумінні — себто завоювання світу. На той чисто російський характер сьогоднішніх большевиків звертає увагу американський історик Вальтер Колляж в своїй знаменитій праці «Рашія енд гер Кольоніс» (Нью Йорк 1952), яку знаменито замовчують однаково як большевики, так і історики з російської еміграції. І тут повторюється стара російська тактика — як не можна відповісти і знищити, то треба замовчувати.

ІЗ МИНУЛОГО В МАЙБУТНЄ

Із нашого скороченого перегляду історії державності Московії-Росії, як і аналізи розвитку політичної, громадської і культурної думки російського народу, пробивається перш за все розпізнання, що сьогоденний більшевизм в ніякому випадку не є відірваним від російської минувшини явищем, ані не означає якогось в собі початого початку в зміслі суспільно-політичної форми її майбутнього. Більшевизм є сумішшю історичної московської душі і ширшому значенні із комунізмом Маркса, який являється одною із форм розвитку політичної думки в Європі.

Одною з основних признак російської політичної ментальности є національна нетерпимість, яка пробивається не тільки в Пестеля, панславистів, соціал-революціонерів, Каткова, Пободоносцева і Столипіна, але і не менше в «батька» російського марксизму — Плеханова, який поборював всякий національний рух між поневоленими народами, а Шевченка і Драгоманова ненавидів більше, ніж таких реакціонерів як Катков. Плеханов ставився скрайньо вороже до національної боротьби українців і поляків і ту російську дійсність чомусь не добачає багато дослідників історії Росії в Європі і в Америці.

Відомо, що Ленін ставився цинічно-вороже до відроджених національних держав, які повстали на грузах царської імперії і він саме був першим з тих,

які збройно виступили проти молодих національних організацій, заслонюючись фразами про «соціалістичний солідаризм» і «спільність інтересів» усіх робітників. Приклад України, де Центральна Рада таки справді не була національно-правою формациєю, є так наявним, що всілякі сумніви в російську реакційність більшевицької форми треба захищати до суб'єктивізму і браку доброї волі в аналізі історичних явищ. Теоретичний марксизм на ділі не знає принципу («керівництва одної нації над іншими») в процесі творення соціалістичних держав. Те формальне «керівництво» більшовики скоро звели до старо-московського централізму володіння Москви над завойованими народами.

Кривава розправа Сталіна із українським комунізмом породи Скрипника і Хвильового в основі заперечує неросійськість комунізму в більшевицькому виконанні. 40-літня історія більшевизму в Росії не залишає за собою ні одного прикладу такої кривавої розправи більшовиків з російським націоналізмом, як це мало місце при розправі із українським, білоруським, грузинським, чи жидівським націоналізмом».

Що це означає? Чи російський народ під більшевицьким володінням затратив усі прикмети національного буття, чи може той же народ в більшевицькій формі відчувається надто добре і уважаючи ту форму за власну, не знаходить потреби боротися проти «інтервенції західників», позаяк багато росіян твердять, що більшевизм «нанесено силою» росіянам із Заходу. В історії російський народ «дуже любив боротися проти чужинецьких інтервенцій», а зараз чомусь уже сорок літ мириться з тою «чужою ідеєю».

Звичайно, домінуюче становище російського народу в сьогоденному ССРСР, офіційне відновлення російської минувшини в різних ділянках, поворот

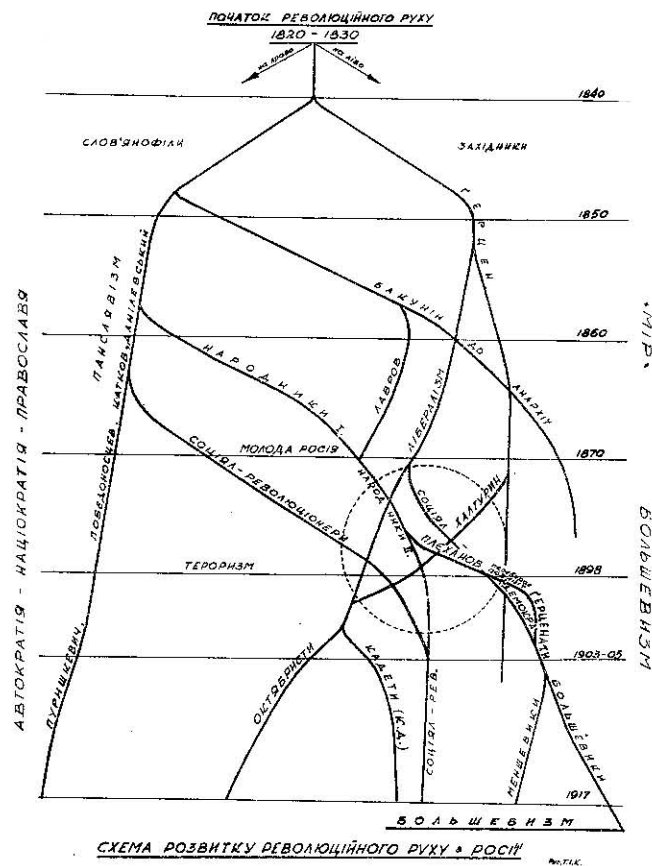
до культу Івана Лютого і Петра Кривавого, забезпечення панівного становища російській мові, а через неї і можливості денационалізації інших народів, здійснене старо-московське бажання великоімперіяльності, відбирає в росіян потребу боротися із комунізмом-большевизмом.

Культурна політика большевиків в ділянці літератури, мистецтва, театру і кінографії задовільняє максимально російські національні бажання і звідцілья певна ставка большевиків на російський народ, як двигуна і носія большевизму. Безперечно, що і інтернаціональний комунізм є Москві потрібним і сприятливим явищем, але він як в минулому, так і в дні мадярського повстання під кінець 1956 р. був і є підпорядкованим в першу чергу большевицькій Москві, а через неї російським національним інтересам. Без існування большевицької Москви не до подумання були б сателіти в формі Української ССР, Білоруської ССР, «Народних республік» Польщі, Мадярщини чи Китаю. До половини 20 століття в кожній країні світу не прийшли до влади на довгий час місцеві комуністи, а зкомунізування цілого ряду країн по першій і другій світовій війні сталося виключно в наслідок безпосередньої інтервенції Москви. На нашу думку це є вистачаючим доказом про реальну фікційність загрози інтернаціонального комунізму, і про реальну дійсність суті російського большевизму.

Розвал і знищення большевицької Москви, як імперії російського народу, доведе до ліквідації комунізму як світової небезпеки і при стані дальшого соціального прогресу в світі теоретичний і практичний комунізм скоро перейде до історії минулих течій, подібно як феодалізм чи утопійний соціалізм. Розвал тої московської імперії з її останньою фазою — большевизмом виразно вже зарисовується на обріях історії.

Великоімперіялізм деяких народів в історії людства є відомим та дослідженим явищем. Досліджуючи історію старинного Єгипту, Вавилонії, Асирії, Греції-Гелляди, Риму, Німецького царства, Іспанії, Франції і Англії, помічасмо все повтарючий процес, який схоплюємо в час народжування, імперіяльного поширення і відтак повільного або і часто наглого занепаду. Тим явищам історії присвятив окрему увагу німецький історик Освальд Шпенглер в праці «Унтерганг дес Абендлэндес», при чому його основною похибкою було недобачення різниці між розвитком людських спільнот — народів, а феноменом імперіялізму. Шпенглер сполучив закони розвитку народів із імперіялізмом і тому його висновки про замирання даних народів з моментом втрати імперії не відповідають історичним процесам. Ми бачимо, що після розвалу багатьох імперій, народи, які були двигунами тих імперій не замирають, а в процесі змін знаходять інші форми буття і розвитку. І так після розвалу єгипетської, грецької, римської, чи навіть еспанської або німецької імперії, дані народи продовжують своє існування і, звичайно, з певними відмінностями, які витворилися в часі, продовжують своє національне життя. Вік існування до тепер знаних нам імперій був обмеженим границями від 500 до 1000 літ, при чому той же вік чим ближче до наших часів, стає коротшим. Вавилонська імперія існувала від 2650 р. п. Христом до 1750 р. п. Х. — себто 900 літ, Асирія від 1100 п. Х. до 614 р. — 500 літ, Греція-Гелляда від 1200 п. Х. до 200 п. Х. — 1000 літ, Візантія від 395 по Х. до 1453 по Х. — 1053 роки, Рим від 500 п. Х. до 455 по Х. — 955 літ, Німецьке царство від 843 по Х. до 1806 р. — 963 роки, Іспанська імперія від 1500 до 1900 — 400 літ, Турецька імперія від 1307 до 1918 — 611 літ. Англійська колоніальна імперія від 1584 до 2-ої світової війни — 361. Переносючи той історичний досвід

на московську імперію, беремо за початкову дату період московський від Івана I. — 1328 і продовжуємо до 1957 року одержуємо вік 629 літ. В той спосіб бачимо, що Москва як центр і імперія досягла вже пересічний вік тривання імперій. Повільно, але певно віджили дотеперішні двигуни тієї імперії — російське «православ'я», націоналізм і панславизм, а останній — большевизм наявно виказує розклад, передсмертну реакційну нетерпимість і мобілізацію проти себе усіх поневолених та свободних народів. Рік 1917 був першим звістуном кінця насильницької імперії і байструкам царизму — большевикам наявно не вдається відсунути на далі сумерк останньої імперії в світі.

ВИДАННЯ СУБ-у

ДЛЯ ДІТЕЙ

ДИДОВА РІШКА — українська народня казка, ілюстрована	2/6
СЛОН ПО АФРИЦІ ХОДИВ — ілюстрована казка для дітей	4/-
ЖУЧОК ЩЕРБАЧОК — прегарна поема для дітей з ілюстраціями	4/-
ЛЕБЕДІ — вірші для дітей з кольоровими малюнками, великий формат	10/-

ДЛЯ ДОРОСЛИХ

УКРАЇНСЬКІ НАРОДНІ ПРИПОВІДКИ — зібрав О. Воропай	3/-
ПРИГОДИ МАРКА ЧУВАТОГО — повість, О. Воропай	4/6
ФРАГМЕНТИ ЖИТТЯ І МУК — спогади з часів німецької окупації України, С. Глід	4/-
ПОХІД КАРЛА XII НА УКРАЇНУ — Д. Донцов	2/6
РОСІЯ ЧИ ЄВРОПА — збірка статей, Д. Донцов	3/-
T. SHEVCHENKO AND WEST EUROPEAN LITERATURE with selected poems translated by V. Swoboda	2/6
UKRAINIANS IN GREAT BRITAIN — інформаційна довідка з ілюстраціями	2/6

ПЕРІОДИЧНІ ВИДАННЯ СУБ-у

УКРАЇНСЬКА ДУМКА — інформаційний тижневик. Ціна прим. — 1/-; річна передпл. —	40/-
THE UKRAINIAN REVIEW — англomовний кварталник для інформації англomовного світу про українські справи. Річна передплата	20/-
ЮНІ ДРУЗІ — журналик для молоді, виходить щодва місяці з прегарними ілюстраціями Ю. Кульчицького. Ціна числа — 2/-; річна передплата	12/-
КАЛЕНДАРЕЦЬ УКРАЇНЦЯ У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ — малий кишеньковий формат, з багатим інформаційним змістом, появляється кожного року. В мистецькій обкладинці Р. Лісовського	2/6

Замовлення надсилати до книгарні СУБ-у:
UKRAINIAN BOOKSELLERS & PUBLISHERS,
49, LINDEN GARDENS, LONDON, W. 2.,
ENGLAND.

